

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Historie

Studijní program: B7505 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělání

Humanitní studia se zaměřením na vzdělání

Stalinova smrt a její ohlas u československé veřejnosti

Stalin's Death and its Response at the Czechoslovak Public

Bakalářská práce: 11-FP-KHI-023

Autor:

Iveta HADINCOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.

Konzultant: Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph.D.

Počet

stran	Grafů	obrázků	Tabulek	pramenů	Příloh
63					

V Liberci dne: 8.12.2011

Čestné prohlášení

Název práce: Stalinova smrt a její ohlas u československé veřejnosti
Jméno a příjmení autora: Iveta Hadincová
Osobní číslo: P07000565

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 8.12.2011

Iveta Hadincová

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Ivetu Hadincovou
adresa: Bělá 36, pošta Jilemnice, 514 01
studijní obor (kombinace): Historie - humanitní studia
Název BP: Stalinova smrt a její ohlas u československé veřejnosti
Název BP v angličtině: Stalin's Death and its Response at the Czechoslovak Public
Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.
Konzultant: Mgr. Kateřina Lozoviuková, Ph.D.
Termín odevzdání: 15. května 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 17. dubna 2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): IVETA HADINCOVÁ

Datum:

11. 9. 2009

Podpis:

Název BP:	STALINOVA SMRT A JEJÍ OHLAS U ČESKOSLOVENSKÉ VEŘEJNOSTI
Vedoucí práce:	PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.
Cíl:	Cílem autorky bude analyzovat ohlas smrti Josefa V. Stalina na stránkách československého (později českého) denního tisku, časopisů, literatury atd. Bakalářská práce se bude též zabývat analýzou reflexe této události v československé společnosti s ohledem na Stalinův život. Autorka se dále pokusí na základě vybraných pramenů a případně metod orální historie o analýzu toho, jak bylo v československém tisku, popřípadě v dalších médiích o Stalinově smrti referováno.
Požadavky:	Autorka bude vycházet ze studia odborné literatury - z odborných monografií a z časopiseckých studií. Kromě toho bude analyzovat československý (případně český) denní tisk a časopisy, dále také rozhlasové, televizní a filmové nahrávky, literaturu, popřípadě využije četných internetových zdrojů a metod orální historie.
Metody:	-analýza archivních pramenů -chronologická a komparativní metoda -metoda orální historie
Literatura:	-Blundell, N., <i>J. V. Stalin</i> , Praha 1998 -Fishman, J. - Hutton, J. H., <i>Soukromý život Josefa Stalina</i> , Praha 1993 -Mongili, A., <i>Stalin a sovětské imperium</i> , Praha 2006 -Moula, V., <i>Běsové ruské revoluce</i> , Praha 2002 -Roberts, G., <i>Stalinovy války. Od světové války ke studené válce (1939 - 1953)</i> , Praha 2008 -Rucker, L., <i>Stalin, Izrael a Židé</i> , Praha 2001 -Tucker, R. C., <i>Stalin jako revolucionář, 1879 -1929</i> , Praha 2003 -Veber, V., <i>Stalinovo imperium</i> , Praha 2003 -Wragg, D., <i>Obětováno Stalinovi</i> , Praha 2008 -Československý denní tisk

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucímu bakalářské práce PhDr. Stanislavu Tumisovi, M. A., Ph.D za cenné rady, připomínky a vstřícnost při zpracovávání práce. Dále vděčím své rodině a blízkým za jejich pomoc, ochotu a psychickou a morální podporu.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá ohlasem Stalinovy smrti u československé veřejnosti. V úvodní kapitole autorka analyzuje politickou situaci v Československu v polovině 20. století. V následujících kapitolách pak hodnotí pomocí analytické a komparativní metody Stalinovu osobnost, reakce na jeho smrt ve stranickém tisku a v literatuře a nepokoje spojené s jeho úmrtím. V závěru práce shrnuje získané poznatky.

Československý tisk

Gottwald

komunistický režim

Masarykiáda

Stalin

stalinismus

socialismus

Sovětský svaz

Annotation

This thesis deals with the response of Stalin's death in Czechoslovak public. In the introductory chapter the author analyzes the political situation in Czechoslovakia in the half of the 20th century. In the following sections the author assessed by means of analytical and comparative methods the Stalin personality, reaction to his death in the party press and literature and unrest associated with his death. In conclusion summarizes the lessons learned.

Gottwald

communist regime

Masarykiáda

Czechoslovak press

Stalin

Stalinism

Socialism

Soviet Union

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 <i>POLITICKÉ UDÁLOSTI V LETECH 1948 - 1955</i>.....	12
1.1 ČESKOSLOVENSKO V LETECH 1948 - 1953	12
1.2 UDÁLOSTI V SOVĚTSKÉM SVAZU PO STALINOVĚ SMRTI	15
1.3 UDÁLOSTI V ČESKOSLOVENSKU PO STALINOVĚ SMRTI	18
2 <i>STALIN A ČESKOSLOVENSKO</i>	23
2.1 STALINOVA OSOBNOST V ČESKOSLOVENSKU	23
2.2 STALINŮV POMNÍK NA LETNÉ A JEHO OSUD	24
3 <i>OHLAS STALINOVY SMRTI V ČESKOSLOVENSKU</i>	29
3.1 STALIN V OČÍCH ČESKOSLOVENSKÉHO LIDU.....	30
3.1.1 Vítězslav Nezval Stalinovi.....	31
3.1.2 Pavel Kohout Stalinovi	33
3.1.3 Vladimír Šmeral o Stalinově smrti.....	34
3.1.4 Jiřina Jirásková o Stalinově smrti	35
3.1.5 Zhodnocení a porovnání ohlasu	36
3.2 OHLAS V TISKU	38
3.2.1 Rudé právo.....	38
3.2.1.1 Básně Stalinovi v Rudém právu	44
3.2.2 Cesta míru.....	45
3.2.3 Zhodnocení ohlasu v tisku.....	48
4 <i>NEPOKOJE PO STALINOVĚ SMRTI</i>.....	50
4.1 NEPOKOJE V HOSTINNÉM	51
4.2 NEPOKOJE V PROSTĚJOVĚ	52
4.2.1 Masarykiáda	52
4.3 SHRNUÍ NEPOKOJŮ	54
ZÁVĚR	55
SEZNAM ZKRATEK.....	57
POUŽITÉ PRAMENY, LITERATURA, TELEVIZNÍ DOKUMENTY A INTERNETOVÉ ZDROJE	58

Úvod

Josif Vissarionovič Stalin je považován za jednoho z nejkrutějších diktátorů v dějinách lidstva. Vyšla o něm řada odborných publikací a dodnes se o jeho život i osobnost zajímají nejen odborníci z oblasti dějin, sociologie, či psychologie, ale i široká veřejnost. Stalin jako sovětský diktátor se ve 40. a 50. letech minulého století neodmyslitelně zapsal i do československých dějin, proto jsem se rozhodla zaměřit téma mé bakalářské práce na jeho osobnost a vliv v naší zemi. Konkrétně, jak název napovídá, na ohlas jeho smrti u československé veřejnosti. I tak se ale jedná o velice široké a obsáhlé téma, proto se v práci pokouším zpracovat alespoň některé reakce a ohlasy. V první kapitole se zaměřuji především na politickou situaci od doby nástupu komunistického režimu v ČSR, v následující se obecně zabývám obdobím od smrti Stalina do roku 1956. Dále zmiňuji pojem „kult osobnosti“ a Stalinův vliv v Československu. Pomocí analytické metody rozebírám články ve stranickém tisku, tvorbu některých prorežimních autorů i zážitky pamětníků a nakonec se zaměřuji na nepokoje vzniklé v návaznosti na Stalinovu smrt.

Ve své práci použiji především analytickou metodu, jež mi umožní rozebírat články v tisku a monografiích, dokumenty i poezii. Prostřednictvím komparativní metody zhodnotím především možnosti informovanosti, dále porovnáám ohlas ve veřejném mínění totalitního Československa s ohlasem u konkrétních pamětníků.

Pro představu o osobnosti J. V. Stalina jsem si nejprve nastudovala monografie o jeho osobě, životě, vládě, a to převážně od zahraničních autorů jako např. od Geoffreya Robertse *Stalinovy války s podtitulem Od sovětské války ke studené válce*,¹ od Davida Wragga *Obětováno Stalinovi nebo Blundellova J. V. Stalina*² a řadu dalších.³

¹ ROBERTS G., *Stalinovy války, Od světové války ke studené válce (1930 - 1953)*, Praha 2008.

² BLUNDELL N., *J. V. Stalin*, Praha 1998.

³ FISHMAN J., *Soukromý život Josefa Stalina*, Praha 1993.

Při psaní prvních dvou kapitol budu vycházet především z monografií, jež se celistvě věnují politické situaci od nástupu komunistického režimu. V anotaci ke knize Karla Kaplana, jenž je považován za vynikajícího znalce československých moderních dějin, *Kronika komunistického Československa*, se mimo jiné uvádí, že každý, kdo chce provádět výzkum na jakékoli téma v období od konce 2. světové války do Pražského jara, musí nejprve začít studiem jeho prací.⁴ I já jsem nejprve sáhla po této obsáhlé publikaci, jež mně pomohla vytvořit si komplexní představu o období, jemuž se v práci věnuji. Dalšími neméně přínosnými monografiemi mi byly knihy Jiřího Pernese *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století* a *Snahy o překonání politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953*. Do zdrojů k práci jsem zařadila i knihu Rudly Cainera *Žulový Stalin*, která sice není historickým dokumentem, ale autor vychází ze studia odborných materiálů - zveřejněných či archivovaných i ze skutečných událostí.

Značná část práce se zaměřuje na stranický tisk, konkrétně na *Rudé právo* a *Cestu míru*, v nichž jsem uplatnila analytickou metodu a pomocí metody komparativní jsem pak porovnávala situaci popisovanou ve zmíněných novinách se skutečností. *Rudé právo* jako ústřední tiskový orgán Komunistické strany Československa poskytoval vždy informace tak, aby byla především zachována řádná propagace režimu. V analýze vzpomínek na Stalinovu smrt vycházím z televizních dokumentů, životopisných publikací a orální historie.

MONGILI A., *Stalin a sovětské imperium*, Praha 2006.

MOULIS V., *Běsové ruské revoluce*, Praha 2002.

RUCKER L., *Stalin, Izrael a Židé*, Praha 2001.

SARIN O. - DVOŘECKÝ L., *Vetřelci, Agrese Sovětského svazu proti světu 1919-1989*, Brno 1998.

ŠVANKMAJER M. - VEBER V. - SLÁDEK Z. - MOULIS V., *Dějiny Ruska*, Praha 2010.

TUCKER R. C., *Stalin jako revolucionář, 1879 - 1929*, Praha 2003.

VEBER V., *Stalinovo imperium*, Praha 2003.

VEBER V., *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991*, Praha 2001.

VYKOUKAL J. - LITERA B. - TEJCHMAN M., *Východ, Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000.

⁴ KAPLAN K., *Kronika komunistického Československa, Doba tání 1953-1956*, Brno 2005.

Kapitola, ve které se věnuji nepokojům spojeným se smrtí Stalina, pochází především ze zmínky Jiřího Pernese ve výše uvedené monografii. Bližší a konkrétnější informace jsou čerpány ve Státním okresním archivu v Trutnově, z Pamětní knihy města Hostinné a od archiváře Bc. Mgr. Jana Kafky, dále mi k nepokojům byly poskytnuty materiály ve Státním okresním archivu v Prostějově, kde jsem nahlédla do zápisů ze zasedání okresního výboru a do ústřížků z novin Zprávy národního výboru pro město a okres Prostějov.

1 Politické události v letech 1948 - 1955

1.1 Československo v letech 1948 - 1953

Počátek nástupu komunistického režimu do Československa je datován ke dni 25. února 1948, kdy začíná éra naprosté⁵ nadvlády Sovětského svazu, období stalinismu. Pět let, zvaných jako zakladatelské období,⁶ se soustředilo na několik hlavních úkolů. Tím nejzásadnějším a nejdůležitějším bylo prosazení mocenského monopolu Komunistické strany, dále položení základů socialistického zřízení a změna životních podmínek ve společnosti.

S novým totalitním režimem vstoupily do Československa nové praktiky jak moc prosazovat. Jednalo se o principy uplatňované samotným J. V. Stalinem a jeho tehdejší komunistickým režimem.⁷

Po únorovém převratu komunisté ovládli exekutivu a po abdikaci Edvarda Beneše i prezidentský úřad, do něhož byl v červnu 1948 zvolen jako první dělnický prezident Klement Gottwald, jenž spojil funkci státní i stranickou.⁸ Gottwald po

⁵ *Jednalo se o zásadní přeměny ve všech oblastech společenského dění (mocenské, politické, ekonomické, sociální a kulturní). Změny se dotkly života všech občanů. Komunistická moc a na ní budovaný režim razily novou stupnici hodnot, zatímco staré hodnoty ztracovaly. Chtěly ovlivňovat vědomí člověka, určovat směr jeho myšlení, hranice jeho poznání. Monopol na pravdu totiž patřil k podmínkám stability monopolu moci* (PALEČEK P. - KAPLAN K., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001, s. 18).

⁶ KAPLAN K., *Kronika komunistického Československa, Doba tání 1953-1956*, Brno 2005, s. 16.

⁷ *Platnost právních norem nahrazovaly politické směrnice a rozhodování komunistického vedení. Všechna občanská a politická práva včetně dělnických práv představitelé režimu zlikvidovali, okleštili nebo přetvořili pro svou potřebu. V zakladatelském období režimu došlo k největší míře perzekuce v celé historii komunistické nadvlády. K nejzávažnější likvidaci politických práv patřilo narušení svobodné činnosti politických stran. Povolné a trpěné strany fungovaly jako jakýsi spolek přátel komunistů - jako alibi režimu. Volby do parlamentu a národních výborů probíhaly na základě jednotné kandidátky Národní fronty způsobem, který občana de facto zbavoval volebního práva. Jedinou možností vzdoru bylo nezvolení kandidátky nebo neúčast. Volební systém do značné míry předurčoval a zrcadlil roli parlamentu a tzv. zastupitelských orgánů. Právo na stávku fakticky zaniklo. Politická rozhodnutí a záměry byly nadřazeny právu. Cynický vztah komunistů k právu a přeměna nezávislé justice v pokornou služku moci vedly k dalšímu ničení právního řádu a znásobily úpadek právního vědomí společnosti na desetiletí dopředu.* (PALEČEK - KAPLAN, c. d., s. 20-22.)

⁸ KAPLAN, c. d., s. 30.

svém několikaletém působení v Sovětském svazu zastával post prezidenta republiky chtě nechtě především jako vykonavatel stalinského režimu.⁹

Začlenění do sovětského bloku s sebou přineslo řadu změn. Jednou z nich byla přestavba průmyslu spočívající v orientaci na zbrojní a strojírenskou výrobu; ekonomika byla řízena za pomoci pětiletých plánů.¹⁰ Pětiletka¹¹ spočívala v až nereálném zvýšení úkolů bez ohledu na možnosti československé ekonomiky,¹² což přineslo především značný pokles životní úrovně.¹³

K zajištění pořádku a poslušnosti v zemi sloužily po vzoru Sovětského svazu tzv. vykonstruované politické procesy proti údajným skrytým nepřítelům a škůdcům. Řadu justičních vražd totalitního režimu zahájila v červnu 1949 poprava Heliodora Píky, jenž byl coby náměstek náčelníka generálního štábu Československé armády v roce 1948 na základě obvinění z vlastizrady a špionáže odsouzen k trestu smrti oběšením.¹⁴ Další často zmiňovanou justiční vraždou byl proces s doktorkou Miladou Horákovou, která se stala první popravenou ženou v tehdejší Československu.¹⁵ Monstrproces nazvaný jako Proces s vedením záškodnického spiknutí proti republice se skupinou dr. Milady Horákové měl na svědomí více než

⁹ Po únorovém puči se Československo stalo povinným řídit se pokyny ze Sovětského svazu. V období, kdy právo bylo pouhým abstraktním pojmem, si nikdo nemohl být jist životem, což platilo i na předních pozicích komunistické strany. Z těchto důvodů bylo velmi důležité mlčet a držet krok se sovětskou mocí.

¹⁰ PERNES J., *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008, s. 36.

¹¹ Pětiletka byla československým dělníkům předkládána jako způsob, jímž bojují za zlepšení vlastního života (PEROUTKA F., *Mluví k vám Ferdinand Peroutka*, Praha 2003).

¹² V souladu se zadáním pětiletého plánu měl průmysl do roku 1953 zvýšit výrobu o 57%, z toho v roce 1949 o 16,8%, v zemědělství kladl důraz na mechanizaci, výroba měla dosáhnout předválečné úrovně a zvýšit se o 37%, z toho v roce 1949 oproti roku 1948 o 6,9%. (PERNES J., c. d., s. 36.)

¹³ V průběhu let 1949-1953 dostalo budování těžkého průmyslu výraznou přednost před rozvojem spotřebního průmyslu, což se následně projevilo např. v nedostatku zboží a potravin, čímž došlo na všeobecnou nespokojenost mezi lidmi a celkový pokles životní úrovně. (PERNES J., c. d., s. 36-52.)

¹⁴ Dokument České televize: Proč vás zabili, generále?

¹⁵ <http://www.ct24.cz/kultura/56440-proces-h-proces-se-skupinou-milady-horakove-den-po-dni/>, 1.8.2011.

šest set obžalovaných.¹⁶ Celá událost měla po vzoru Sovětského svazu posloužit jako odstrašující akce pro všechny případné odpůrce režimu. Po vynesení rozsudků nad obžalovanými, navzdory většinovému rozhořčení československého obyvatelstva, přicházely na sekretariát KSČ petice s tisíci podpisy žádající zaslouženou smrt pro „zrádce“. Pouze ze zahraničí beztrestně docházely žádosti o udělení milosti pro obžalované, a to i z řad známých umělců a vědců. Přesto prezident Gottwald žádostem o milost nevyhověl a rozsudky potvrdil. Provázanost Československa se Sovětským svazem a Stalinova nadvláda znamenala, že pokud by Gottwald nesplnil sovětské požadavky, byl by to on, koho by režim zlikvidoval. Tuto skutečnost následně demonstroval Proces se Slánským a spol.¹⁷

Po sovětsko-jugoslávské roztržce¹⁸ si byl Stalin jist nutností vyvolat strach mezi špičkovými politiky¹⁹ a vnést mezi ně obavu, že každý může být kdykoli označen za zrádce.²⁰ Již na konci roku 1950 se začal v Československu připravovat proces s komunisty, vedoucí k odhalení protistranického spiknutí i ve vedení KSČ.²¹ Mimo jiné padla zásadní obvinění Rudolfa Slánského, jenž doposud zastával funkci generálního tajemníka KSČ. Jako muž číslo dvě v československé politice měl na svědomí komunistický teror od dob převratu. V listopadu 1951 byl Slánský zatčen. Přestože byl doposud pravou rukou Klementa Gottwalda, nebylo mu umožněno se s prezidentem sejít. Spíše než hledání obětního beránka pro vyvolání strachu na vedoucích místech KSČ, představoval proces se Slánským zkoušku Gottwaldovy oddanosti a poslušnosti vůči Stalinovi, jenž si byl plně vědom dlouholetého přátelství mezi prezidentem a obžalovaným. Gottwald ze strachu ze Stalina zamítl veškeré žádosti o milost a Slánský byl spolu s dalšími deseti odsouzenými²² v prosinci 1952

¹⁶ <http://www.ustrcr.cz/cs/milada-horakova>, 1.8.2011.

¹⁷ ČERNÝ R., *Antonín Novotný, Vzpomínky prezidenta*, Praha 2008, s. 85.

¹⁸ DURMAN K., *Popely ještě žhavé, Válka a nukleární mír*, Praha 2004, s. 252-7.

¹⁹ Představitelé komunistického režimu v satelitních státech Sovětského svazu.

²⁰ CAINER R., *Žulový Stalin, Osudy pomníku a jeho autora*, Praha 2008, s. 71.

²¹ www.ustrcr.cz/cs/rudolf-slansky, 25.6.2011.

²² ČERNÝ, c. d., s. 85-98.

popraven.²³ Výstižný cynický nekrolog údajně k události pronesl Slánského dlouholetý přítel Václav Kopecký:²⁴ „Nikdo nevěděl, koho to trefí, to mohl být každý z nás. Nakonec to odnesl Ruda, kluk jeden židovská.“²⁵ To hodně vypovídá o atmosféře, jež ve straně panovala.²⁶ Přátelství a vlastně i jakýkoli projev lidského citu nemohl nijak konkurovat Stalinově vůli.

Nástup komunistického režimu do Československa přinesl celou řadu změn, které bylo nutné akceptovat. Změna ve strategii průmyslové výroby znamenala nejen obrovské vnitřní zadlužení státu, ale i růst nespokojenosti obyvatel. Ti bohatli, ale neměli za co utrácet, neboť stále ještě fungoval přidělový systém.²⁷ Orientace na těžký průmysl přinesla nedostatek spotřebního zboží i potravin, což právem vedlo k nespokojenosti a k následné ekonomické i společenské krizi. Tu zažehnala až smrt Stalina a Gottwalda, jež do značné míry vyvolala změny v režimu.

1.2 Události v Sovětském svazu po Stalinově smrti

Stalinova smrt znamenala start pro jiný směr politiky, a to nejen v Sovětském svazu, ale i ve všech satelitních státech. Skon nejvyššího sovětského politického činitele umožnil začít se věnovat otázkám řešení problémů způsobujících krizový

²³ Pod dohledem sovětských poradců se v listopadu 1952 uskutečnil proces „s vedením protistátního spikleneckého centra“, kde se opakoval scénář moskevských procesů ze 30. let. V závěrečné řeči byl Slánský státním prokurátorem Urválkem obviněn, že byl „skutečným patronem všech židovských buržoazních nacionalistů“.

²⁴ Československý komunistický politik a publicista, roku 1929 člen ÚV a politbyra ÚV KSČ, jeden z nejbližších Gottwaldových spolupracovníků, v letech 1938-45 člen moskevského vedení KSČ, 1945-53 ministrem financí, 1953-54 ministrem kultury, 1954-61 náměstkem předsedy vlády.

²⁵ CAINER, c. d., s. 84.

²⁶ *Podobná situace byla i v jiných satelitech. V komunistických elitách se vedl bezohledný boj a prakticky každý se snažil „prokázat svou oddanost Stalinovi“, tedy udržet či posílit svou pozici v mocenské struktuře nebo jen zachránit holý život. Na popraviště či do táborů šli nejen příslušníci „poražené reakce“ ale i mnozí autentičtí stalinisté. Kromě případu Slánského je nejznámější akce maďarských moskovitů v čele s Rákosim proti ministru vnitra a členu politbyra László Rajkovi (DURMAN, c. d., s. 255).*

²⁷ PERNES, c. d., s. 50-56.

stav režimu. Toto období dostalo název podle Ilji Erenburga „doba tání“,²⁸ jíž bylo myšleno období od Stalinovy smrti do XX. sjezdu KSSS v roce 1956, kde poprvé veřejně zazněla kritika Josifa V. Stalina.

Nový politický styl nesoucí název Nový kurz²⁹ byl poprvé zaveden v červnu 1953 v NDR a postupně se rozšířil i do dalších satelitních států.³⁰ Nový kurz pro mnohé znamenal jednak veřejné přiznání chyb z minulosti a na druhé straně to byl nejspíše jediný možný způsob, jak zachovat danou politiku.³¹ Řešení situace prostřednictvím Nového kurzu vyvolalo rozpolcení mezi vedoucími funkcionáři, kteří měli na změny dohlížet. Jednalo se totiž o stejné lidi, jež ještě donedávna plnili příkazy samotného Stalina. Přes nestejný vývoj v jednotlivých satelitních státech přinesl Nový kurz mimo jiné skoncování s monstrprocesy i propuštění a rehabilitaci značné části obětí politických procesů. Brzy se ale ukázalo, že bude nutné označit někoho za viníka, popřípadě vybrat někoho z vlastních řad, kdo by mohl nést zodpovědnost za dosavadní vedení sovětské politiky. V následujících letech pak pomyslný černý Petr padl v Sovětském svazu například na Beriju, Malenkova, Molotova.³² V řadě možných viníků se po čase ocitl i sám Stalin, jenž byl poprvé veřejně kritizován na XX. sjezdu KSSS v roce 1956.³³

²⁸ KAPLAN, c. d., s. 63.

²⁹ Nový kurz: mírnější postup proti středním vrstvám, přechodně zastavena násilná kolektivizace vesnice.

³⁰ *Nový kurz byl přijímán vcelku pozitivně, zejména veřejným míněním v lidově demokratických zemích i ve světě. Současně se projevila nespokojenost části občanů Maďarské lidové republiky a Polské lidové republiky s tím, že tamní stranické a státní orgány nebyly ochotny nový kurz akceptovat* (www.kscm.cz, 30.9.2011, Josef Kůta, Analýza 40 let pokusu o výstavbu socialismu v ČSSR).

³¹ Z důvodů zabránění zhroucení politického systému bylo nutné začít pozvolna prosazovat požadavek na změnu politické praxe stranických a státních orgánů v SSSR, jež měla zemi vyvést z hospodářské a politické krize, kam se dostala v závěru Stalinova života. (PERNES, c. d., s. 94-95).

³² KAPLAN, c., d., s. 63-64.

³³ *Osudové účtování s „kultem osobnosti“ přednesl Chruščov ve svém projevu. Přesné znění referátu k dispozici není, protože text byl ex post korigován sekretariátem a v této upravené podobě rozeslán stranickým organizacím. Chruščov chtěl obviněním sebe i „kádry“ zbavit špatného svědomí a zároveň kompromitovat soupeře v předsednictvu, aby je mohl odstranit. Proto byl i jeho výklad jednostranný a často nepravdivý, v zásadě pokračující v konceptu, k němuž se vedení uchýlilo v Berijově případě* (DURMAN, c. d., s. 445).

Po Stalinově smrti se v Sovětském svazu do popředí strany dostal Lavrentij Pavlovič Berija,³⁴ jenž disponoval značným vlivem. Zajistil svobodu zhruba pro 1 milion vězňů usnesením O amnestii. Berija se rovněž pokusil o rozšíření pravomocí Rady ministrů SSSR a o omezení role stranického aparátu. Jeho moc, vliv a ambice začaly být nebezpečné pro každého člena sovětského stranického vedení.³⁵ To mimo jiné vedlo k jeho uvěznění a následně k popravě.

V otázce vedení Sovětského svazu se začala čím dál častěji skloňovat jména dvou mužů, podílejících se na dalším vývoji sovětské politiky. Byl to G. M. Malenkov a doposud nenápadný N. S. Chruščov;³⁶ právě předseda Rady ministrů Malenkov byl tím, kdo vyhlásil v srpnu 1953 již výše zmíněný Nový kurz.

Počátkem roku 1954 však byla Malenkovova pozice v sovětském stranickém vedení oslabena,³⁷ což se krátce poté projevilo i v československé politice, protože na jeho Nový kurz se názorově orientoval Antonín Zápotocký. V Sovětském svazu

³⁴ Maršál SSSR, příslušník mengrelské skupiny Gruzínů, podle pozdějších obvinění pracoval pro carskou Ochranu a také britskou rozvědku, od roku 1919 však příslušníkem Čeky, od r. 1923 jejím oblastním šéfem, 1931 prvním tajemníkem Gruzie, 1934 členem ÚV VKS, 1938 šéf NKVD, mezi nejznámější aktivity patří čistky, vražda Trockého i polských důstojníků v Katyni a pravděpodobně i Jana Masaryka. V letech 1941-45 šéfem státního výboru obrany. V letech 1945-53 vedl atomový výzkum. Podle neověřené verze byl zastřelen Vorošilovem přímo na schůzi ÚV už v červnu 1953, v prosinci téhož roku bylo oznámeno jeho odsouzení a poprava. (BENEŠ J., *Čas voněl snem, Stručný přehled dějin VKS(b)*, Praha 2004, s. 424.)

³⁵ PERNES, c. d., s. 94.

³⁶ V roce 1918 člen VKS(b), 1931 stranickým aparátčikem, 1934 členem ÚV, v letech 1939-49 „likvidoval ukrajinský nacionalismus“, po Stalinově smrti ovládl partijsní aparát a vyhrál boj o moc, v roce 1953 prvním tajemníkem, roku 1958 předsedou rady ministrů, pokusil se o kvadraturu kruhu, liberalizovat režim při zachování jeho totalitní podstaty, v roce 1964 palácovým pučem odstraněn. (BENEŠ, c. d., s. 431.)

³⁷ V březnu 1953 Malenkov opustil klíčovou pozici v ústředním stranickém aparátu a ujal se jej Chruščov. Malenkov vyhlásil „boj proti byrokracii až do jejího vyhlazení“ - aparát jej odvrhl a šel s Chruščovem. Následně Malenkov vyřkl výroky, že „kult osobnosti soudruha Stalina (...) nabyt patologických forem a rozsahu; že „tento monstrózní kult“ vedl k „rozhodnutím, která začala v posledních letech působit vážné škody“, což přítomné zasedání ÚV výrazně šokovalo a přispělo tak k jeho mocenskému pádu (DURMAN, c. d., s. 375-6).

se postupně do popředí dostal Nikita S. Chruščov,³⁸ což znamenalo i „vzestup“ Antonína Novotného v Československu.

1.3 Události v Československu po Stalinově smrti

Stalinova pohřbu se v Sovětském svazu zúčastnil v té době již hodně nemocný³⁹ československý prezident Klement Gottwald. Jeho vážnému zdravotnímu stavu cesta do Moskvy nijak nepomohla a 14. března 1953 zemřel. Po jeho smrti se slibem věrnosti odkazu zesnulého prezidenta do čela strany dostal Antonín Novotný a prezidentem se stal Antonín Zápotocký.

Jedním z prvních úkolů nového vedení bylo vyvést československé hospodářství z krize, do níž se předchozím spravováním dostalo. Jediným možným východiskem bylo provedení měnové reformy.⁴⁰ Přípravy probíhaly v naprostém utajení pod vedením prezidenta Zápotockého, prvního tajemníka KSČ Novotného a místopředsedy vlády Dolanského. I přes všechny snahy o utajení příprav peněžní reformy na veřejnost jistě informace pronikly a u mnoha lidí vyvolaly nákupní horečku v poloprázdných prodejnách. K mírnému uklidnění napjaté atmosféry velkým dílem přispěl i prezident Zápotocký, když krátce před provedením reformy přednesl v rozhlase uklidňující proslov, v němž ujišťoval československý lid, že žádná peněžní reforma není zapotřebí, že se jedná o pouhé fámy, pomluvy a

³⁸ O střídání se politiků v popředí SSSR soudí Ferdinand Peroutka, že komunističtí funkcionáři byli zmateni a v rozpacích, protože v průběhu intenzivního střídání „hlav“ od jara 1953 nebylo jisté, komu se má lichotit. Za Stalinova života, to bylo zcela jednoznačné.

³⁹ Jeho zdravotní stav nebyl dlouhodobě dobrý. Následkem cesty letadlem u něj došlo k protržení aneurysmatu neboli výdutě srdeční aorty.

⁴⁰ Reforma znamenala odstranit černý trh, znehodnocení měny a přidělový systém, zároveň ale poškodila živnostníky a obchodníky, kteří tak přišli o provozní kapitál.

nedorozumění, protože československá vláda je patřičně hrdá na své vynikající hospodářské úspěchy.⁴¹

Díky měnové reformě se koruna československá svou hodnotou přiblížila sovětskému rublu.⁴² Dále přinesla zrušení přidělového hospodářství, anulování státních dluhopisů i starých vkladů u peněžních ústavů, pojistek i cenných papírů. Reformě byl následně po právu přidělen název „velká peněžní loupež“. Právem proto, že se takto stát obohatil o více jak 14 miliard,⁴³ díky nimž byl umořen státní dluh a ještě vytvořeny finanční rezervy. Přestože bylo československé obyvatelstvo ujišťováno, že měnová reforma je namířena především a hlavně proti bohaté vrstvě, vyřídudchům a šmelinářům, kteří sedí na penězích,⁴⁴ postihla reforma nejširší vrstvy obyvatel.

Již 1. června se o „velké loupeži“ diskutovalo snad ve všech podnicích a lidé se začali bouřit a mnohde spontánně stávkovat. Celkem bylo zaznamenáno 130 případů.⁴⁵ V některých městech přerostla stávka v demonstrace v ulicích. Komunistický režim však určitou vlnu odporu očekával a dokázal tak vyhocenou situaci zklidnit. Největší odpor byl zaznamenán v Plzni, kde demonstrující dokonce obsadili radnici i městský rozhlas. I tady se však vládě podařilo dostat město zpět pod kontrolu. Následovalo zatýkání a soudní procesy. Došlo ale i na mimosoudní perzekuce. Zavedení měnové reformy nenechalo chladnými ani mnohé členy KSČ. Ti svůj protest dávali najevo účastí na demonstracích, odhlašování stranického tisku i odevzdáváním stranických legitimací.⁴⁶ Dne 11. června proběhla na Pražském hradě celostátní porada vedoucích tajemníků krajských výborů KSČ, tajemníků ÚV KSS a vedoucích funkcionářů společenských organizací, kde se uzavřely záležitosti

⁴¹ JIRÁSEK Z., *Velká peněžní loupež v Československu aneb 50 : 1*, Praha 1992.

⁴² 1 rubl = 1,80 Kč.

⁴³ NAP, fond 02/5 - politický sekretariát ÚV KSČ, sv. 64, ar. j. 175 schůze PS ÚV KSČ 17.9.1953, bod 4 - Zpráva o peněžní reformě a jejím vyúčtování.

⁴⁴ CAINER, c. d., s. 175.

⁴⁵ PERNES Jiří, *Snahy o překonání Politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953*, Brno 2000, s. 14.

⁴⁶ Tamtéž, s. 15.

spojené s měnovou reformou. Prezident Zápotocký označil reformu za „tvrdou zkoušku“, již strana úspěšně složila.⁴⁷

Po Stalinově smrti byl také v Československu zaveden tzv. Nový kurz.⁴⁸ V červenci 1953 museli i naši komunističtí představitelé odcestovat do Moskvy,⁴⁹ kde byli podrobeni kritice a zároveň vyzváni k větší pružnosti v otázce zvyšování životní úrovně obyvatelstva a kolektivizace zemědělství.⁵⁰ Politický sekretariát ÚV KSČ se následně zabýval materiály vyplývajícími z kritiky hospodářství. Původní referát nebyl přijat a musel být přepracován. Opravené vyhotovení bylo přečteno na mimořádné poradě v Lánech jako zásadní referát 2. srpna a získalo označení „srpnové teze“. Ve zprávě činovníci neopomněli zmínit zanedbávání lehkého a potravinového průmyslu a zemědělství.⁵¹ Srpnové teze odvezla delegace KSČ do Moskvy, kde se setkaly s kritikou. Sovětskému vedení se nezamlouval značný pokles hmotného zajištění dělníků; v Moskvě se představitelům KSČ dostalo i jisté nedůvěry, dle politbyra nebyla KSČ pokládána za „zocelenou“.⁵² Konečná verze srpnových tezí byla přednesena 4. září prezidentem Zápotockým a znamenala nástup Nového kurzu v Československu. Jednalo se o opatrné vykročení novým směrem zaměřené výlučně na ekonomiku; politické záležitosti se zmiňovaly jen okrajově a už vůbec se nehovořilo o revizi politických procesů!⁵³

Na počátku roku 1954 se situace v Československu začala měnit. Po výše zmíněných událostech v Sovětském svazu, kdy vliv Georgije M. Malenkova ochaboval, začala slábnout i pozice Antonína Zápotockého a naopak sílilo postavení

⁴⁷ PERNES, *Krise...*, c. d., s. 92.

⁴⁸ Jiří Pernes soudí, že jednání ÚV KSČ ze dne 4.9.1953 bylo dokladem zavedení Nového kurzu v Československu, přičemž ale dodává, že se jednalo o první krůčky omezené výlučně ekonomickým směrem, otázky politické byly zmiňovány jen okrajově a o diskusi nad revizí politických procesů si Československo mohlo ještě dlouho nechat zdát (PERNES, *Krise...*, c. d., s. 102).

⁴⁹ Návštěva Moskvy byla přísně utajena, v tisku nepadla žádná zmínka.

⁵⁰ PERNES, *Krise...*, c. d., s. 97..

⁵¹ PERNES, *Snahy...*, c. d., s. 20.

⁵² Tamtéž, s. 22.

⁵³ Tamtéž, s. 24.

Antonína Novotného. Ten na rozdíl od Zápotockého, zastánce Nového kurzu, spatřoval pokrok v nezbytném dokončení kolektivizace zemědělství a zároveň v dominantním postavení stranického aparátu.⁵⁴ Prezident Zápotocký byl v dubnu téhož roku podroben v Moskvě kritice, což se následně projevilo i v oslabení jeho vlivu v Československu; program Nového kurzu tak přišel o jeho podporu a v podstatě skončil dřív, než začal.⁵⁵

V následném období se v Československu zmírňoval rozvoj těžkého průmyslu,⁵⁶ což znamenalo zachování relativně stabilní podoby hospodářského a sociálního vývoje až do roku 1960.⁵⁷ Pokusy o překonávání stalinského politického dědictví⁵⁸ přijímalo ÚV KSČ chladně a odmítavě. Po odstranění Lavrentije P. Beriji v SSSR, byl Rudolf Slánský označen za „československého Beriju“, čímž na něho byla přenesena zodpovědnost za nezákonnosti páchané v rámci politických procesů. Stalinova smrt znamenala skoncování s drastickými metodami fyzického násilí a zároveň spustila vlnu stížností na nezákonné rozsudky i vlnu žádostí k obnově a nápravě řízení.

Veškerá neochota vedení KSČ přijmout řadu nezbytných změn spočívala v nesmrtelném odkazu J. V. Stalina a K. Gottwalda. Přestože Stalinova smrt do jisté míry změnila politický styl v SSSR, Československo nadále ulpívalo v ideologické strnulosti.⁵⁹ Hned při prvním výročí smrti Stalina a Gottwalda proběhlo smuteční shromáždění, které se neobešlo bez povinného vzdání holdu oběma velikánům. V následujícím roce se rozhodlo, že památka těchto dvou osobností bude slavena ve dnech jejich narození.⁶⁰ I při druhém výročí smrti ÚV KSČ prohlásil: „(...) dílo J. V. Stalina a Klementa Gottwalda žije v práci našeho lidu, vedeného Komunistickou

⁵⁴ PERNES, *Krise...*, c. d., s. 104.

⁵⁵ Tamtéž, s. 102.

⁵⁶ Těžký průmysl - přeinvestovaný a neziskový, fungoval sice bez problémů, ale zároveň spotřebovával obrovské množství uhlí a rudy, což ještě dodatečně zatěžovalo rozkládající se hospodářství.

⁵⁷ PERNES, *Krise...*, c. d., s. 111.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž, s. 116.

⁶⁰ 23.11. výročí narození Klementa Gottwalda, 21.12. výročí narození J. V. Stalina.

stranou Československa k novým vítězstvím v budování socialismu“, a rozhodl, že v době výročí úmrtí obou velikánů, bude jejich památku připomínat Československý rozhlas, denní tisk, ale i krajské časopisy.⁶¹

V červnu 1954 se uskutečnil X. sjezd KSČ, kde se přítomní oddaně přihlásili ke Gottwaldovu a Stalinovu odkazu a byl tu také schválen plán politického i hospodářského vývoje země. Usnesení ze sjezdu mělo směřovat především k rozvoji ekonomiky, k novým etapám kolektivizace zemědělství i k celkovému zlepšení po stránce sociální. Realizaci mnohých plánů však zabránily okolnosti spojené především s událostmi v roce 1956.⁶²

⁶¹ PERNES, *Krise...*, c. d., s. 117.

⁶² Tamtéž, s. 117-119.

2 *Stalin a Československo*

2.1 *Stalinova osobnost v Československu*

S Josifem Vissarionovičem Stalinem byl i v naší zemi úzce spojován pojem „kult osobnosti“,⁶³ jenž je podrobným způsobem zpracován např. ve studijním materiálu O vzniku a podstatě kultu osobnosti Jaroslava Bláhy,⁶⁴ či v článku M. Hoznauera v týdeníku Politika.⁶⁵

Stalin byl na konci 2. světové války v Československu označován za osvoboditele.⁶⁶ Koneckonců sám Edvard Beneš Stalina považoval za kladnou postavu, což mělo značný vliv na mínění občanů. Stalinovo jméno bylo přesto spjato jak v Sovětském svazu, tak i u nás s terorem a se strachem.⁶⁷ Vyžadovala se maximální poslušnost a oddanost velkému vůdci. I tak si ale nikdo nikdy nemohl být před Stalinem jistý a strach se stal motivačním prvkem k ovládnutí společnosti.⁶⁸

Josif Vissarionovič Stalin představoval pro Československo velkolepou osobnost, která přispěla k „osvobození“ na konci druhé světové války, ale též k následnému převratu v únoru 1948. Stalina mohla zpočátku tedy většina Čechoslováků vnímat jako kladnou postavou,⁶⁹ jež postupně mění osud země k lepšímu. S přibývajícím časem a s rostoucím nátlakem a diktaturou ze strany Sovětského svazu se u značného počtu obyvatelstva názor pomalu měnil.⁷⁰ Jedni ho

⁶³ Kult osobnosti spočívá v neúměrném zveličování zásluh a vlastností vedoucí osobnosti, jež je současně nemožné kritizovat.

⁶⁴ BLÁHA J., *O vzniku a podstatě kultu osobnosti*, Liberec 1969.

⁶⁵ Politika, 31.10.1968, Miloš Hoznauer *Máme kult osobnosti?*

⁶⁶ V roce 1945 Československo „osvobodila“ Rudá armáda od nacismu.

⁶⁷ BLUNDEL, c. d.

MOULIS, c. d.

MONGILI, c. d.

⁶⁸ Televizní dokument Historie.cs, psycholog Slavomil Hubálek, 28.2.2011.

⁶⁹ Orální historie - Marie Hrušková.

⁷⁰ Tamtéž.

milovali, druzí nenáviděli. A byl to právě J. V. Stalin, komu Československo vzdávalo hold a skládalo poctu...

2.2 *Stalinův pomník na Letné a jeho osud*

Nezapomenutelnou událostí pro J. V. Stalina byla výstavba ohromného nepřehlédnutelného pomníku v Praze na Letné, jenž měl zobrazovat největšího vůdce.⁷¹

V prosinci 1949⁷² rozhodli Klement Gottwald, Antonín Zápotocký a Václav Kopecký postavit Stalinovi pomník.⁷³ Následně zajistili odbornou komisi složenou z umělců i politiků k vypracování návrhu.⁷⁴ Jako vhodné místo k jeho realizaci byla navržena Letenská pláň.⁷⁵

V krátkém čase byla vyhlášena soutěž o nejlepší návrh a byl stanoven vládní výbor k zajištění realizace pomníku. V průběhu půl roku se umělcům lhůta pro podání návrhů několikrát prodlužovala, proto byli v říjnu téhož roku všichni sochaři a architekti sezváni na „povinné“⁷⁶ filmové představení, které jim mělo sloužit jako námět. Uzávěrka na podání návrhů byla 10. prosince a o den později odborná porota udělila první místo návrhu akademického sochaře Otakara Švece, ing. arch. Jiřího

⁷¹ J. V. Stalina.

⁷² Svobodné slovo, List Československé strany socialistické, 3.5.1955.

⁷³ V lednu roku 1949 přišla z ruského vyslanectví mj. výtky, že Československo je nejspíše poslední spřátelenou zemí, kde ještě nemá soudruh Stalin žádný pomník jako poděkování za osvobození na konci druhé světové války.

⁷⁴ <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/117929-a-proto-lasku-lasku-stalinovi/> Václav Veber, 28.2.2011.

⁷⁵ „Pomník J. V. Stalina v Praze na Letné bude na věčné časy hlásat vysoko nad hlavním městem republiky osvobozené Sovětskou armádou vděk československým pracujícím a jejich lásku k sovětským osvoboditelům“ (Svobodné slovo, List Československé strany socialistické, 3.5.1955).

⁷⁶ Pro účastníky byly připraveny obálky s materiály, které si mohl každý za podpis vyzvednout. Podpis sloužil nepřímo jako presenční listina a tím tedy byla účast dobrovolně povinná.

Šturzy a ing. arch. Vlasty Šturzové,⁷⁷ a to z těchto důvodů: „*Nejvýše oceněný návrh jako jediný spojuje myšlenkové pojetí sochařské, architektonické vyjádření a umístění i začlenění do prostoru v ukázněný celek. Z ideologického hlediska je tento návrh jediný, který spojuje osobnost vůdce pracujícího lidu a vedoucí osobnost celého pokrokového světa, osobnost generalissima J. V. Stalina jasně s lidem. Znázorňuje ho současně jako učitele pracujícího lidu a při tom současně jako soudruha Stalina, člověka Stalina, jako jednoho z lidu z nás. Nejvýrazněji ze všech návrhů se v něm uplatňuje myšlenka československo-sovětského přátelství a spojení osudů obou států.*“⁷⁸ Koneckonců už při prvním pohledu na vítězný návrh se začal mezi lidmi šířit neoficiální název „*Fronta na maso*“.⁷⁹ K tomuto návrhu sice ještě padla řada připomínek, ale o vítězi nebylo pochyb. Následovala diskuse, z jakého materiálu bude sousoší zhotoveno, nakonec se zvolila liberecká žula. První předpokládaný termín na zhotovení pomníku byl stanoven do konce roku 1952. Jelikož se však mělo jednat o obrovský monument o ještě větší váze, doporučili geologové před stavbou zpevnit část Letenské pláně. Z toho vyplývalo, že první předpokládaný termín zhotovení nebyl reálný.

Vzdání pocty a vděčnosti milovanému osvoboditeli Stalinovi formou monumentální stavby však znamenalo zpevnit též komunikaci Liberec - Praha; především mosty,⁸⁰ kudy se měla žula dovážet. K blížícímu se termínu Stalinových sedmdesátých narozenin se po velkém osvoboditeli začaly přejmenovávat ulice, továrny, náměstí; z Gerlachovského štítu se náhle stal štít Stalinův. V rámci oslav Stalinova jubilea⁸¹ došlo i k položení základního kamene na Letné. Událost se neobešla bez tónů československé a sovětské hymny a Internacionály, útvarů milic a vojáků a přes velmi chladné počasí ani zástupů lidí.

⁷⁷ Téměř všechny návrhy byly pojaty jako jednotlivá postava, vítězné sousoší se výrazně lišilo.

⁷⁸ CAINER, c. d., s. 37.

⁷⁹ www.ceskatelevize.cz Stalinův pomník - „fronta na maso“ stál na Letné pouhých sedm let, Čt24, 1.5.2010.

⁸⁰ Televizní magazín Víkend, Reportáž o budování Stalinova památníku v Praze na Letné.

⁸¹ Rudé právo, 2.5.1955.

Podle původního návrhu stály za Stalinem fiktivní postavy, po jeho levé straně dělník, vědec, kolchoznice a rudoarmějec jako zástupci sovětského lidu a po straně pravé dělník, dělnice, intelektuál a voják jako zástupci lidu československého.⁸² Do sochařského ateliéru však docházela jako odborný dohled spousta návštěv, protože stavba pomníku byla předmětem národního zájmu.⁸³ Nejednou tam zavítal i ministr kultury profesor dr. Zdeněk Nejedlý,⁸⁴ který na sousoší postrádal konkrétní poslání. Navrhl, aby vědce v sovětském zástupu představoval profesor Mičurin a na straně druhé novátora znázorňoval Julius Fučík.⁸⁵

Termíny pro dokončení modelů se neustále prodlužovaly, protože každou chvíli se objevila nějaká výtka ze strany odborného dozoru a než jej komise s konečnou platností schválila, musel se model několikrát předělávat. Přes veškerý dohled nejrozumnějších odborníků se však již na třímetrovém sousoší ukázalo, že si doposud nikdo nevšiml, že kolchoznice na „sovětské straně“ se rukou dotýká poklopce vojáka stojícího za ní. Kupodivu se tato skutečnost podařila utajit tak, že na další předělávky už nedošlo.⁸⁶

Dne 25. února 1953 byl na Letné konečně položen první žulový kvádr budoucího pomníku soudruha Stalina. Slavnostní událost se konala v rámci oslav pátého výročí Vítězného února. To bylo ale zřejmě to poslední, co se mohl J. V. Stalin o svém pomníku v Československu dozvědět, protože o několik dní později zemřel.

Od jara 1953 se již pracovalo převážně jen v lomech a na Letenské pláni. Žula se sem dovážela z Liberecka z lomů v Rochlicích a v Ruprechticích.⁸⁷ Z okraje staveniště pak parní jeřáb dovážel z transportu přímo k místu pomníku mnohatunové

⁸² Postavy, jež měly zobrazovat pevné přátelství, které pojí lid sovětský a československý (Rudé právo, 2.5.1955)

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Český historik, muzikolog a politik, jenž výrazně ovlivnil české kulturní ovzduší v období 20.-50. let minulého století.

⁸⁵ CAINER, c. d., 277 s.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Městské čtvrtě Liberce.

žulové kvádry, z nichž kameníci a kamenosochaři vytesávaly hlavy osob a části jejich těl. Žulové reliéfy se upevňovaly na rámovou železobetonovou konstrukci.

Na zadní stranu pomníku byl pod srp a kladivo vytesán Stalinův výrok z 16. května 1945: „Od nynějška lze považovat odvěký zápas, který československý lid vedl o své národní bytí i o svou národní nezávislost za vítězně dokončený.“⁸⁸

Pomalou se přiblížilo dokončení dlouholeté práce a slavnostní odhalení památky sloužící jako poděkování velkému generalissimu J. V. Stalinovi. Konečný termín byl stanoven na 1. května 1955. Po více než dvou letech od Stalinovy smrti se mnohé skutečnosti v SSSR změnily, a proto do Československa dorazila informace, že se generální tajemník ÚV KSSS Nikita S. Chruščov velkého odhalení nezúčastní. Jeho přítomnost nahradil zplnomocněný vyslanec SSSR N. P. Firjubin.⁸⁹

Konečně nastal první květnový den, den D, den slavnostního odhalení. Večer si na Letenské pláni davy lidí vyslechly projevy vyslance Sovětského svazu a místopředsedy vlády Václava Kopeckého,⁹⁰ který svůj projev ukončil větou: „Věčná sláva památce generalissima Josefa Vissarionoviče Stalina!“⁹¹ Poté byl díky pečlivě připraveným světelným efektům nasvícen pomník, v jehož čele se vyjímal právě ještě neohrožený vůdce J. V. Stalin. Navzdory velké slávě vzbuzoval takto zobrazený Stalin v lidech místo úcty spíše posměch. Jak vysvětluje Jiří Pernes, koloval mezi lidmi vtip: „Víte, proč se Stalin na pomníku usmívá? Protože stojí první ve frontě na maso.“ Stavba totiž probíhala v době, kdy nebyl dostatek potravin, přičemž se desítky milionů korun investovaly do onoho sousoší.⁹²

Velké nadšení z mohutného pomníku Stalinovi začalo o několik měsíců později po XX. sjezdu KSSS pomalu opadat. Poté, co byl Stalin odstěhován z Mauzolea,

⁸⁸ CAINER, c. d.

⁸⁹ Firjubin ve svém proslovu ujišťoval, že se český lid může na Sovětský svaz vždy spolehnout (Mladá fronta, 3.5.1955).

⁹⁰ Mladá fronta, 3.5.1955.

⁹¹ PERNES, c. d., s. 117.

⁹² Historik Jiří Pernes v rozhovoru pro magazín Víkend.

rozhodlo i československé vedení o likvidaci tohoto ohromného monumentu.⁹³ Demolice si vyžádala nejrůznější bezpečnostní opatření, ale i nemalé finanční obnosy. Celá dvouměsíční demoliční akce vyšla na čtyři miliony korun.

Smrt Josifa Vissarionoviče Stalina a následné události, jež způsobila, přinesly řadě tehdejších československých umělců pocit marné snahy a práce, když mnozí z nich na vlastní oči viděli, jak se jejich společné veledílo rozpadlo jako domeček z karet.

⁹³<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/117929-a-proto-lasku-lasku-stalinovi/> Václav Veber, 28.2.2011.

3 *Ohlas Stalinovy smrti v Československu*

Na Stalinovu smrt byly nejrůznější reakce i přesto, že režim vyžadoval jen jednu - truchlení, smutek a zarmoucení. Není divu, že v daném období byl lidem v tisku, rádiích i v literatuře předkládám jednotný názor. Značně se o to zasloužila tvrdá cenzura, jež nastoupila už s únorovým převratem. Ta zasáhla do nakladatelství, deníků, filmu, rozhlasu, časopisů i do oblastního tisku.⁹⁴ Mezi celými skupinami spisovatelů došlo na čistky i zákazy publikací a působení. Náhle se tak stal nespočet autorů obětí nezákonnosti, kde trestným činem bylo mj. i šíření informací či kritika vlády. Za mřížemi se náhle octli katoličtí spisovatelé, jako byl Jan Zahradníček, Zdeněk Kalista, Václav Renč a řada dalších.⁹⁵ Stíháni též byli předváleční ruralisté⁹⁶ - Josef Knap, František Křelina, Václav Prokůpek. Vězení se nevyhnuli ani autoři s liberálně demokratickou orientací, či sami neortodoxní komunisté. Jiří Kolář⁹⁷ a Václav Černý⁹⁸ byli vězněni poté, co se při domovní prohlídce Černého našel Kolářův rukopis Prométheova játra,⁹⁹ jenž byl označen za protistátní. Před dalším vězněním je s velkou pravděpodobností zachránila právě Stalinova a následná

⁹⁴ *Hned po převratu zakázala komunistická moc z politických i jiných důvodů v českých zemích 149 novin a časopisů, na Slovensku 102 periodik, z toho 47 náboženských. Předsednictvo vlády schválilo v dubnu 1953 zřízení Hlavní správy tiskového dohledu, která vznikla tajným usnesením vlády, nikoliv na základě zákona. Myšlenka na vznik státního cenzurního úřadu se zrodila už počátkem roku 1950 v aparátu KSČ. Během krátké doby si nový úřad vytvořil svá pracoviště v krajích a systém externích spolupracovníků v okresech. Kromě předběžné cenzury tisku, knih, divadelních her, filmových scénářů prováděl i kontrolu tiskovin přicházejících ze zahraničí (PALEČEK - KAPLAN, c. d., s. 34).*

⁹⁵ Kolektiv autorů, *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha 1998, s. 737.

⁹⁶ Členové literárního směru, jenž čerpal z venkovské tematiky a vztahu lidí k půdě. V české literatuře se prosadil v první polovině 20. století.

⁹⁷ Český básník a výtvarník, v roce 1945 v KSČ.

⁹⁸ Český literární vědec, filozof, spisovatel a překladatel.

⁹⁹ Kniha, která obsahuje verše, prózy, překlady i deníkové záznamy, vyšla v samizdatu v roce 1979, v roce 1985 v Torontu v nakladatelství Sixty-Eight Publisher a v Československém spisovatel v roce 1990.

Gottwaldova smrt, které vedly, jak již bylo zmíněno, ke značnému uvolnění režimu.¹⁰⁰

Z výše uvedených důvodů se v období Stalinovy smrti setkáváme především s jednostranně zaměřenými texty a básněmi, jež neustále čtenáři předkládají obdiv a lásku k vůdci, včetně neustávajícího smutku a zarmoucení z jeho náhlého skonu.

3.1 Stalin v očích československého lidu

Den s datem 5. března 1953 kdekomu utkvěl v paměti a leckomu vážně zasáhl do života. Samozřejmě nelze v jedné práci zaznamenat veškeré pocity a vzpomínky lidí, jež k osudnému dni měli. Jak jsem již uvedla, reakce byly různé, na následujících řádcích pro ukázkou uvedu osobnosti, jež se k události vyjadřovaly tak, jak strana vyžadovala. Představím tvorbu Vítězslava Nezvala, jenž byl po druhé světové válce aktivním členem KSČ a tehdy se věnoval především budovatelské poezii. Dalším autorem, jehož v práci zmíním, je Pavel Kohout, též aktivní komunista, jenž ovšem po letech své názory přehodnotil. Tyto dvě osobnosti jsem zvolila především proto, že jejich tvorba ke Stalinově skonu se hojně objevovala v níže zmíněném tisku.

V dalších částech kapitoly se budu zabývat konkrétními vzpomínkami obyčejných lidí i osobními zážitky dvou českých herců, s jejichž líčením pocitů ze Stalinovy smrti jsem se setkala při studování materiálů k tvorbě bakalářské práce a které mne zaujaly právě svým jednostranným přesvědčením.

Jak jsem již zmínila, práce zdaleka nepojme celou škálu memoárů od herců, spisovatelů, básníků a jiných osobností, jež by si zmínku zcela jistě zasloužili.

¹⁰⁰ Kolektiv autorů, c. d., s. 737.

3.1.1 Vítězslav Nezval Stalinovi

Jednou z nejvýznamnějších osobností literatury v 50. letech byl básník, spisovatel, překladatel a spoluzakladatel poetismu Vítězslav Nezval.¹⁰¹ Úroveň jeho poezie, oceněného národního umělce,¹⁰² v tomto období výrazně klesla.¹⁰³ Nezval, jakožto aktivní člen KSČ,¹⁰⁴ patřil ke Stalinovým obdivovatelům, což vyplývá i z jeho tvorby. V roce 1949 vydal sbírku s názvem Stalin.¹⁰⁵ Lyrickoepickou poému pojál jako polemiku se základní křesťanskou legendou o Kristovi.¹⁰⁶ Báseň navazuje na verše z období sbírky Zpáteční lístek.¹⁰⁷

V roce 1950 Nezval napsal velkou báseň Zpěv míru: „Zpívám zpěv míru. Volám lid / všech národů, všech barev pleti, / volám vás, muži, ženy, děti, / vás všechny, kteří chcete žít, / zpívám zpěv míru.“ Báseň, varuje, útočí i vyzývá zároveň, brání život, štěstí i krásy světa.¹⁰⁸ Zpěv míru získal cenu Československého výboru obránců míru, medaili Světové rady míru a též byl přeložen do několika světových jazyků.¹⁰⁹ Rovněž báseň Z domoviny, jež vyšla v roce 1951 a vyjadřuje hluboké socialistické vlastenectví i obdiv z budování nové vlasti, obdržela státní cenu.

¹⁰¹ MACHÁČEK M., *Vítězslav Nezval*, Praha 1980.
BLAHYNKA M., *Vítězslav Nezval*, Praha 1981.
SVOBODA J., *Přítel Vítězslav Nezval*, Praha 1966.
JELÍNEK A., *Vítězslav Nezval*, Praha 1961.
NEZVAL V., *Z mého života*, Praha 1987.

¹⁰² Od r. 1953 je označen za národního umělce.

¹⁰³ Kolektiv autorů, c. d., s. 752.

¹⁰⁴ *Světový názor marxismu-leninismu, který přivedl Vítězslava Nezvala do řad komunistické strany, je plně vysloven v celém jeho díle* (MACHÁČEK, c. d., s. 129).

¹⁰⁵ *Skladba o Stalinovi byla přirozeně poznamenána dobovým kultem osobnosti, ale mnoha motivy, především motivem zářících moderních velkoměst, motivem rozvinutým pak v dalších Nezvalových knihách poezie, přesahovala rámec kultu osobnosti, mířila ke kultu tvořivého člověka. Třebaže Stalin je báseň o muži, který po čtvrtstoletí zosobňoval pro celý svět Sovětský svaz, socialismus a pak i vítězství nad fašismem, skladba se životopisem, oslavou a apostrofou tohoto muže nevyčerpává. Je zpěvem o lidských tvořivých silách, poémou uchvácení podivuhodně mnohotvárnou sovětskou zemí, přetvořovanou lidskýma rukama* (BLAHYNKA, c. d., s. 169-170).

¹⁰⁶ V básni se objevují biblické motivy.

¹⁰⁷ BLAHYNKA, c. d., s. 169.

¹⁰⁸ MACHÁČEK, c. d., s. 74.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 74 - 75.

Své levicové smýšlení a úctu ke Stalinovi prokázal i v básni, již složil bezprostředně po smrti velkého vůdce, nesoucí výstižný název Nad rakví soudruha J. V. Stalina.¹¹⁰ „*Dnes smutná jsi, země, matko nás všech, / od zenitu až k nadiru. / Dnes smutné jsi lidstvo, dnes truchlí každý Čech, / dnes smutná letíš středem vesmíru.*“¹¹¹ Tímto čtyřverším Nezvalova báseň začínala a pokračovala v podobném duchu. Ve všech jedenácti slokách je použit střídavý rým a v celém textu je kladen důraz na smutek a zarmoucení nad úmrtím velikána, jenž nás i napříč svému skonu, povýšen nad prostor i čas, povede vpřed.¹¹² Vítězslav Nezval o několik dní později složil báseň i pro československého zesnulého vůdce s obdobným názvem - Nad rakví soudruha Klementa Gottwalda o stejném rozsahu i rýmování, jež byla například otištěna v Rudém právu.¹¹³

Vítězslav Nezval se mimo tvorbu jako člen Svazu československých spisovatelů značně zasadil v boji o socialistické umění.¹¹⁴ V roce 1955 vystoupil na celostátní konferenci o poezii s řadou připomínek, mj. v tom smyslu, že *poezie v posledních dobách trochu ustrnula na jednotvárnosti a v dobré snaze mluvit tak, aby nám rozuměl každý... se došlo až kurčitému veršovanému výrazovému mechanismu.*¹¹⁵ O necelý rok později na II. sjezdu československých spisovatelů ve svém referátu O některých problémech současné poezie kritizoval několik tehdejších básníků; na druhou stranu podotkl, že *úsilí učit se básnickým uměním dobývat soudobou skutečnost postavilo dnešní českou poezii na čelné místo ve vývoji poezie světové.*¹¹⁶

¹¹⁰ Rudé právo, 8.3.1953.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Rudé právo, 16.3.1953.

¹¹⁴ MACHÁČEK, c. d., s. 122.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 123.

¹¹⁶ Tamtéž.

3.1.2 Pavel Kohout Stalinovi

Dalším z představitelů budovatelské poezie byl prozaik a dramatik Pavel Kohout,¹¹⁷ který do literatury vstoupil v padesátých letech básnickou sbírkou propagující socialismus *Verše a písně*, jež začínala básní Rudé armádě na rozloučenou. Celá sbírka byla kombinací protiválečné, milostné i údernické tematiky.¹¹⁸ Jeho verše z období let 1952-1954 vyšly v následné básnické sbírce *Čas lásky a boje*.¹¹⁹ Zde jsou zařazeny smuteční básně napsané krátce po smrti J. V. Stalina. Pavel Kohout, nejčtenější a nejoblíbenější autor básní u československé svazácké mládeže¹²⁰ a oddaný člen strany, měl k 5. březnu 1953 v diáři poznamenáno: „Zemřel nám Stalin 21.50.“¹²¹ O den později už složil svou Nejtěžší báseň, již napsal pod dojmem Stalinovy smrti: „*Pro nás budou vzkvétat příští léta, / živ je komunismus, mládí světa. / Až se jednou rozezpívá všude, / Vaše srdce s námi tančit bude, soudruhu Staline!*“¹²² Dne 7. března vznikla jeho báseň *Slovo k bratrům* v těžkých dnech: „*Já vím. Když přijde smrt tak prudce - / dvojnásob těžce zabolí. / Pevně a vroucně tisknu ruce / vám, bratři, ať jste kdekoli!*“¹²³ Takto začínající báseň o rozsahu třinácti čtyřveršových slok se střídavým rýmem byla například otištěna na stránkách Rudého práva 10. března. Pavel Kohout, silně zasažen Stalinovou smrtí, složil i následující den, 8. března, Zpěv rozhodné víry: „*Ne, nepadne svět do rozvalin, / přes bolest, kterou prožívá. / Je v našich srdcích mrtvý Stalin, / silnější než byl zaživa.*“ Dále napsal báseň *Na Tebe myslím, Gruzie!*: „*Byl Gruzínec. Byl Džugašvili. / To vlast mu dala orlí let. / A proto si ho v této chvíli / ukládá v písních*

¹¹⁷ HOZNAUER M., *Pavel Kohout*, Praha 1991.

KOHOUT P., *To byl můj život??*, Praha, Litomyšl 2005.

KOHOUT P., *Z deníku kontrarevolucionáře*, Praha 1997.

¹¹⁸ KOSATÍK P., *Fenomén Kohout*, Praha 2001, s. 111.

¹¹⁹ Jedná se *sentimentální, naivní, povrchní verše*, ovšem v tehdejší době se těšily velké oblibě, *masově se četly a dostaly se do všech čítanek*. Pavel Kohout zpětně uvádí, že má určitý komplex z toho, že tuto dobu svými verši oslavoval (HOZNAUER, c. d., s. 6).

¹²⁰ KOSATÍK, c. d., s. 114.

¹²¹ Tamtéž, s. 113.

¹²² Tamtéž, s. 112.

¹²³ Rudé právo, 10.3.1953.

celý svět.“¹²⁴ V sobotu 14. března, v den, kdy skončil i československý vůdce, prezident Gottwald, vznikla Kohoutova báseň *Za Gottwalda a za Stalina vpřed!*: „*Neodkládejte samopaly v pláči, / nepusťte smutkem z rukou pistole, / protože prohrát v našem boji - značí / zadržet komunismus nejmíň o sto let!*“, dále pln smutku ze smrti obou velikánů složil *Píseň o setkání a báseň Vstanou noví bojovníci*.¹²⁵ Cyklus výše zmíněných smutečních básní představuje dovršení Kohoutovy stalinské poezie, jež názorně představuje, *z jakého vnitřního prázdna autorovy politické postoje vyrůstaly*.¹²⁶ Kohout vnímal smrt vůdce, jakožto to pevné v jeho životě, jako ztrátu vztahu k vnější hodnotě, tedy jako katastrofu.¹²⁷ Přestože se tehdy ortodoxní komunista Kohout o události takto vyjadřoval, po čase své smýšlení přehodnotil. Na otázku, proč přešel na „druhou stranu“, odpovídá: „*Já jsem strany nezměnil, strany změnilly mne. Byl jsem vždy v absurdní situaci, která mi umožňovala psát z přesvědčení. Především proto, že jsem dříve skutečně věřil v komunistické ideály. Po válce jsem byl dost mladý¹²⁸ a naivní na to, abych věřil, že sociální revoluce je spravedlivá. Později jsem si bolestně uvědomil, že revoluce může být oprávněná, nikdy však spravedlivá.*“¹²⁹

3.1.3 Vladimír Šmeral o Stalinově smrti

Jedním z dalších velkých obdivovatelů Stalina byl i herec Vladimír Šmeral, který ve své knize *Hovory o divadle*¹³⁰ popisuje, jak v den Stalinova úmrtí, kdy na

¹²⁴ KOSATÍK, c. d., s. 113.

¹²⁵ Tamtéž, s. 113-114.

¹²⁶ Tamtéž, s. 114.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Narozen v roce 1928.

¹²⁹ HOZNÁUER, c. d., s. 29.

¹³⁰ ŠMERAL V., *Hovory o divadle*, Praha 1954.

jevišti vystupoval v roli Koby¹³¹, si z celého svého srdce přál, aby se vůdce uzdravil. Ten mezitím ale zemřel. Druhý den ráno, potkal Šmeral na ulici jako obvykle malou holčičku. Tentokrát tam stála sama a smutně pověděla: „Stalo se něco hrozného! Stalin umřel.“ Tehdy si herec uvědomil, že i když je Stalin mrtev, stále před námi zůstává nikdy nekončící Stalinova cesta, jež nás vždy povede vpřed k míru a radosti. Následně autor líčil své věrné rozhodnutí, že bude kráčet onou cestou dlážděnou stalinskými zásadami, vedoucí bezpečně životem i uměním. Upřímně a otevřeně bude bojovat za pravdu. Bude se učit od lidu, génů a čerpat ze života, pracovat a tvořit díla pro slávu národa. Rovněž ponese spolu s pracujícím lidem starosti a těžkosti, ale především tím bude lidu a komunistické straně dáváno to nejlepší, tedy pravda v umění a v životě.¹³²

3.1.4 Jiřina Jirásková o Stalinově smrti

Známa česká herečka Jiřina Jirásková vstoupila už ve svých šestnácti letech do KSČ a Stalina vnímala především jako osvoboditele.¹³³ Ve vzpomínce na osudný březen, kdy se jako dvaadvacetiletá¹³⁴ dozvěděla o Stalinově smrti, vzpomíná, že přišla k otci přát k narozeninám a byla velmi smutná. Na jeho otázku, co jí je, odpověděla: „(...) *Stala se strašná věc. Umřel Stalin!*“ Otec¹³⁵ s podivem reagoval, že je z toho smutná, jako kdyby jí zemřel vlastní táta. Ona na to: „*No jo, to se stane, že člověku umře vlastní otec, ale tady umřel otec celého lidstva!*“ Otec: „*Probaha,*

¹³¹ Přezdívka J. V. Stalina podle legendárního gruzínského buiče a bandity.

¹³² ŠMERAL, c. d., s. 188.

¹³³ KOENIGSMARK A., Jiřina Jirásková osobně, Praha 2008, s. 19.

¹³⁴ Jiřina Jirásková se narodila 17.2.1931.

¹³⁵ Hluboce věřící v boha.

vždyť jsi moje krev, takhle blbá snad umřít nemůžeš!“ Načež herečka podotýká, že na otce a jeho slova častokrát vzpomínala.¹³⁶

3.1.5 Zhodnocení a porovnání ohlasu

Přestože se u Kohouta a Nezvala jedná o zmínky autorů písíciích v duchu režimu, ukázalo se, že ne každý setrval po zbytek života v komunistických ideách. Pavel Kohout tady představuje jednoho z mnoha, jenž by za režim dýchal, avšak časem se mu i jiným doslova otevřely oči. Stejně tak tomu bylo i s reakcemi na Stalinovo úmrtí. Ačkoli byly po celém Československu oficiálně prezentovány jen zarmoucené a soustrastné projevy a podstatná část lidí to i takto vnímala, po určité době leckdo svůj názor přehodnotil. Někdo dříve, někdo později. Ostatně tak jak šel čas, měnil se člověk i jeho názory.

Ve Šmeralově vzpomínce i u herečky Jiráskové se objevují téměř na slovo stejné věty: „Stala se strašná věc. Stalin umřel!“ U Vladimíra Šmerala to vypověděla malá holčička, ve druhém případě to řekla tehdy mladá Jiřina Jirásková. Vysvětlení a zdůvodnění této „lásky“ mladých ke Stalinovi jsem našla jednak v dokumentárních filmech o jeho životě,¹³⁷ ale také v článku napsaném pár dní po osudném 5. březnu Děti stalinské epochy¹³⁸ od Marie Majerové. Ta zde popisuje, jak si již šestiletá děcka uvědomovala, že se děje něco vážného. *Děti žily jako my všichni napětím leptajícím a vyčerpávajícím všechn cit. Žily však i vírou a nadějí, že se veliký Stalin uzdraví a opět je k sobě zvedne na obrubeň mausolea o svátku Prvního máje, aby spatřily a mohly sledovat v milionově znásobené radosti davů svou vlastní krásnou budoucnost. Neboť všechny naše děti, které tak dobře znaly ten májový obrázek, i*

¹³⁶ Neobyčejné životy - Jiřina Jirásková, vysíláno 17.6.2009.

¹³⁷ Stalin na veřejnosti vystupoval jako milující otec, na děti se usmíval a nechával se s nimi fotit.

¹³⁸ Rudé právo, 9.3.1953.

*děti pracujících celého světa se samy cítily v postavičkách oněch dvou pionýrů, Stalinovým rukama zvednutých a láskyplně ochraňovaných.*¹³⁹ Není se tedy čemu divit, že i tehdy v mnohých československých rodinách poznamenaných komunistickým terorem, převážná většina dětí dala přednost všudypřítomným fotografiím a přenosům, kde je Stalin zobrazen, jak objímá, či hladí děcka, před hrůzným vyprávěním jejich rodičů.

Ze současného pohledu můžeme přesto hodnotit reakce tehdejších dětí jako nepochopitelné, až směšné. Nicméně i v současné době má málokterý mladý člověk jasný názor na politickou situaci, natož potom děti! Koneckonců jsem se o tom přesvědčila sama při rozhovorech s pamětníky. Marie Hrušková¹⁴⁰ ve vzpomínkách na období kolem Stalinova úmrtí říká: *„Tato doba mi připadala strašně zmatená. Cítila jsem, že to, co se děje, je špatně. Z naší vesnice jednoho dne odstěhovali souseda¹⁴¹ a já nevěděla proč. Doma jsme neměli rádio a rodiče o politice nemluvili. Maminka s tatínkem mi kladli na srdce, abych nikde nic neříkala a na otázku proč, mi vysvětlili, že komunisté nemají rádi ty, kdo chodí do kostela.“*¹⁴² Dále p. Hrušková dodává, že názor na ona léta si utvořila teprve nedávno. Naproti tomu její manžel Ladislav Hruška¹⁴³ toto období prožíval úplně jinak. Pocházel z velmi chudé rodiny, kde bylo prvořadé zajišťovat obživu. Proto mi na otázku, jak vnímal Stalinovu smrt, řekl: *„Rodiče se o politické záležitosti nezajímali, předělával se dům a museli jsme něco jíst, rádio jsme neměli a číst noviny? Na to nezbýval čas. Vím, že se v okolí bydliště zatýkalo, ale byl jsem mladý - měl jsem jiné zájmy, nezajímá se o to.“*¹⁴⁴

Otázkou zůstává, zda vůbec tedy byla nějaká většinová reakce, ovšem jen stěží budeme nalézat konkrétní odpověď. Vladimír Šmeral, člen KSČ, považoval

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Narodena v roce 1943.

¹⁴¹ V roce 1953 nechtěl vstoupit do JZD.

¹⁴² Marie Hrušková byla vychovávána v katolické rodině.

¹⁴³ Naroděn v roce 1937.

¹⁴⁴ Pamětník dále v rozhovoru podotýká, že s politickou situací se začal seznamovat o rok později, tj. v roce 1954, když nastoupil na vojnu.

Stalinův skon za tragédií, ale zároveň výzvu oddaně jít v jeho šlépějích. Jiřina Jirásková a Marie Hrušková, ty si na událost udělaly názor až zpětně. Ladislav Hruška, dle svých slov politiku nijak nevnímal. Názory byly tedy různé. Jistou roli zde sehrála, jak již bylo zmíněno, média a cenzura. Dalším faktorem pro utvoření názoru ale byla i stávající politická situace, která stíhala režimu nepohodlné občany. Mons. Karel Exner,¹⁴⁵ jenž byl od roku 1950 politickým vězněm,¹⁴⁶ vzpomíná, jak se Stalinovou smrtí přišla naděje, že nastane změna k lepšímu,¹⁴⁷ což se v následujících měsících a letech potvrdilo.¹⁴⁸

Stalinova smrt znamenala radost, smutek i zmatení, jen se zpětně nedá určit, jakých emocí přebývalo. Jisté však je, že s postupem času i značná část tehdy přesvědčených komunistů názor přehodnotila.¹⁴⁹

3.2 *Ohlas v tisku*

3.2.1 *Rudé právo*

Deník, založený v roce 1920, byl ústředním tiskovým orgánem KSČ a hrál důležitou roli v propagandě komunistického režimu. Prostřednictvím Rudého práva byla prezentována stranická politika, včetně vydávání oficiálních stanovisek KSČ. V polovině devadesátých let byly noviny přejmenovány na Právo, jenž je považováno

¹⁴⁵ Narodil se v roce 1920.

¹⁴⁶ Informace k situaci církve v 50. letech jsou přehledně zpracovány např. v knize Václava Vaška *Dům na skále* (VAŠKO V., *Dům na skále, Církev bojující 1950 - květen 1960*, Praha 2007).

¹⁴⁷ Pamětník v rozhovoru uvádí, že přes nedostatek informací o důvodech věznění, si byli zadržení vědomi, že vše se děje na popud SSSR, na příkazy Stalina. Z těchto důvodů jim se Stalinovou smrtí svítila naděje na uvolnění režimu.

¹⁴⁸ Karel Exner, emeritní probošt katedrální kapituly.

¹⁴⁹ Např. Pavel Kohout si dodnes nese jistý komplex, že vůbec tuto dobu oslavoval svými verši (HOZNAUER, c. d., s. 6).

za blízké sociální demokracii. Deník byl režimem třikrát oceněn - Řádem republiky (1955), Řádem Klementa Gottwalda (1970) a Řádem Vítězného února (1973).¹⁵⁰

Psalo se v Rudém právu...

Zřejmě nejobsáhlejším zdrojem informací o nemoci a smrti J. V. Stalina a událostech, jež následovaly, je tisk. Konkrétně a především se jednalo o deník Rudé právo. Byl to právě tento deník, jenž dopodrobna informoval československý lid o vážném zdravotním stavu a následné smrti vůdce Stalina. Národ jím byl rovněž zásobován zprávami o zarmoucení celé země i ostatních států.

Dne 5. března 1953 informoval tisk a především Rudé právo o nemoci předsedy Rady ministrů SSSR a tajemníka Ústředního výboru KSSS Josifa Vissarionoviče Stalina a zároveň popisoval, co současnému stavu předcházelo. Sděloval též rozhodnutí ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR, že se budou vydávat lékařské bulletiny, informující o Stalinově stavu. V novinách se objevovaly komentáře z ÚV KSČ,¹⁵¹ kde nechybělo vyjádření soucitu v oněch těžkých dnech.¹⁵² Na titulní straně byla zpráva ze 4. března z ÚV KSSS a Rady ministrů SSSR, ve které byli čtenáři podrobně informováni o mozkovém krvácení v noci na 2. března a následných poruchách.¹⁵³ V článku jsou uvedena i jména povolaných lékařů.¹⁵⁴ V závěru zprávy nechybí projev přesvědčení v jednotu, bdělost a pevnou mysl a ochotu s dvojnásobnou energií budovat komunismus. Dne 6. března nešla přeslechnout ani přehlédnout informace, že je soudruh Stalin mrtev! Rudé právo

¹⁵⁰ DOLEJŠÍ V., *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha 1963.

¹⁵¹ V prohlášení ÚV KSČ mimo přijetí zprávy o neštěstí uvádí přesvědčení v projev československého lidu plné jednoty, bdělosti a pevné mysli.

¹⁵² Rudé právo, 5.3.1953.

¹⁵³ Ochnutí pravé ruky a nohy, ztráta řeči, vážná porucha činnosti srdce a dýchání-

¹⁵⁴ Lékařský ústav v moskevském Kremlu, jenž byl pověřen léčením, byl po Stalinově úmrtí rozpuštěn a jeho náčelník Kuperin zatčen. Ministr zdravotnictví SSSR A. F. Treťjakov byl sesazen z funkce a zatčen (Epocha, Svět na dlani, 19/2011, Je Stalin opravdu pochován u Kremelské zdi? Ladislav Horák.).

vyšlo jen jako dvojlist¹⁵⁵ a na titulní straně se vyjímal ohromná Stalinova fotografie, jež se přímo nabízela coby ikona, aby si ji lidé vyvěšovali do oken, což prý rovněž dělali.¹⁵⁶ Fotografii doplnilo oznámení o úmrtí a citát typický Komunistické straně *Nesmrtelné Stalinovo jméno bude navždy žít v srdcích sovětského lidu a všeho pokrokového lidstva*. Na druhé stránce se nacházely články z ÚV KSSS, ÚV KSČ, vlády Československa, telegram K. Gottwalda a A. Zápotockého adresovaný ÚV KSSS, Radě ministrů a presidiu Nejvyššího sovětu SSSR.¹⁵⁷ Mimo to se na dvojlistu nacházela lékařská zpráva o nemoci a smrti Stalina a bulletin o jeho zdravotním stavu z 5. března v 16 hodin. V člancích je popisován Stalinův zdravotní stav od noci na 2. března, včetně dvou kolapsů a zásahů lékařů. Dále je zde uvedena hodnota krevního tlaku, tělesná teplota i tepová a dechová frekvence datovaná k 5. březnu v 16 hodin.¹⁵⁸

Dne 7. března vyšlo Rudé právo s titulní stranou zobrazující fotografií zesnulého, na níž se vyjímal slib věrnosti *„Spolu s lidem Sovětského svazu a jeho komunistickou stranou budeme vždy věrni nesmrtelnému odkazu Lenina a Stalina, spolu s nimi budeme střežit a bránit světový mír, spolu s nimi budeme bojovat za nová vítězství nepřemožitelného praporu Lenina a Stalina“*.¹⁵⁹ Na první straně byl otištěn dopis ÚV KSČ ze společného zasedání předsednictva ÚV KSS, sboru pověřenců a ÚAV slovenské národní fronty ze dne 6. března, kde se líčí, jak velká je ztráta ochránce národů soudruha Stalina. Další stránky v tisku zabíral nespočet různých soustrastných dopisů ze závodů, úřadů, JZD, národních výborů a dalších míst. Josifa Vissarionoviče Stalina vyzdvihovaly za jeho celoživotní dílo a vítězství Sovětského svazu nad fašismem. Byl to osvoboditel národů. Mimo soustrastných projevů a slibů věčného následování se v tisku objevoval i podrobný životopis

¹⁵⁵ Běžně Rudé právo vycházelo v rozsahu 4-8 stran.

¹⁵⁶ <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/117929-a-PROTO-LASKU-lasku-stalinovi/>, 28.2.2011.

¹⁵⁷ Rudé právo, 6.3.1953.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Rudé právo, 7.3.1953.

s důrazem na „velká“ Stalinova díla, dále zde byly otištěny reakce z Německa, Rakouska, Francie, Itálie, Číny, Maďarska a Velké Británie.¹⁶⁰

Kromě soustrastných projevů komunistického vedení v Sovětském svazu či předních československých komunistů je možno v tisku zhlédnout rovněž projevy obyčejného pracujícího lidu Československé republiky. Pracovnice z mechanické dílny závodů Auto-Praga soudružka Marie Strejčková, v přesvědčení, že Stalin věčně bojuje za mír, líčí, jak těžce nese ztrátu otce všech pracujících - milujícího Stalina. Se stejným pocitem se v následujících řádcích přidává např. i tehdy sedmnáctiletá svazačka a frézařka z výše jmenovaných závodů Jitka Rážová.¹⁶¹

V Rudém právu byl otištěn i text československého novináře, spisovatele, prozaika a novináře Jana Drdy¹⁶² s názvem Výš pozvednout prapor Stalinův, v němž autorův názor vychází z nehynoucí lásky k zemřelému vůdci s neustále se opakující výzvou: „Výš prapor Stalinův!“. Spisovatel Fraňo Král¹⁶³ ve svém úryvku vyzývá socialistický lid ke statečnosti, aby se nenechal zlomit smutkem a zármutkem ze ztráty J. V. Stalina. Nad pomyslnou rakví za celý pracující národ slibuje následovat Stalinův odkaz i opatrovnictví a obranu nehynoucího dědictví.

Co ztráta Stalina pro mnohé znamenala, dokazuje článek poslankyně NS paní Leflerové z Lidic, jež Stalinův skon dokonce přirovnává k lidické tragédii¹⁶⁴ z 10. června 1942. „*Když jsem se vrátila z nacistického koncentráku na pustou lidickou pláň, když jsem v roce 1945 společně s ostatními lidickými ženami stanula u hrobů našich otců, mužů, synů a bratrů, když jsme se dozvěděly, že již nikdy nespatriíme přes 80 lidických dětí, zdálo se mi, že v našich srdcích nebude nikdy větší bolesti.*“¹⁶⁵ Skutečnost, že při tehdejší tragédii přišlo o život na 340 lidických obyvatel, vypovídá, za jak velkou ikonu byl Stalin považován.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Jan Drda - český novinář, spisovatel a dramatik.

¹⁶³ Fraňo Král - slovenský meziválečný básník, spisovatel a poválečný politik.

¹⁶⁴ Němečtí nacističtí okupanti vyvraždili značnou část obyvatelstva v Lidicích ve Středních Čechách, zbytek odsunuli do koncentračních táborů a následně ves vypálili a srovnali se zemí.

¹⁶⁵ Rudé právo, 8.3.1953.

V mnohých člancích se dočteme, že Stalinova smrt je výzvou k práci, k větším výkonům. V liberecké Textilaně reagovala soudružka Strámová¹⁶⁶ na provolání ÚV KSČ výzvou ke splnění a dokonce k překročení plánu, čímž, jak se domnívala, podpoří světový mír. S podobným výrokem zde vystoupila i přadlena soudružka Šrámková, jejíž sliby vedly k nepromarněnému času a volné cestě vítězství socialismu. Soudružka Knapová pro změnu vyzvala ostatní ke slibu, že nikdy nezradí Stalinovu cestu. V Závodě přesného strojírenství, závodě Antonína Zápotockého v Lišni ke Stalinově uctění hlásali, že tento závod se stane frontou, na které bude porážen světový kapitál.¹⁶⁷

Mezinárodní den žen (dále jen MDŽ), spadající na 8. března,¹⁶⁸ nebyl ani přes veškerý zármutek z odchodu J. V. Stalina opomenut. V Rudém právu připomněli Stalinův boj za práva a postavení žen; byl to právě on, kdo skoncoval s jejich tisíciletým živením na okraji společnosti, byl to on, kdo je vyzdvihl do předních řad budování socialistické výstavby a šťastného života v socialistických zemích.¹⁶⁹ Podle článku k MDŽ v Rudém právu by měly ženy v tento den vyjadřovat vděk straně i vládě za vše, co činí a učinily pro jejich šťastnější a bohatší život.¹⁷⁰

Na 9. březen připadl pohřeb Josifa Vissarionoviče Stalina, což se pochopitelně odrazilo na stránkách komunistického tisku.¹⁷¹ Do Moskvy odletěl naposledy uctít památku Stalina za Československou republiku prezident Klement Gottwald, Karol Bacílek a Alexej Čepička. Noviny byly zahlceny popisky řad delegací dělníků a dalších, kteří přišli vyjádřit hlubokou soustrast sovětskému velvyslanci A. J. Bogomolovovi. Nespočet soustrastných dopisů, ve kterých se autoři zavazují a slibují pracovat a dosahovat stále lepších výsledků s cílem učinit zemi silnou a šťastnou a naplnit odkaz Stalina, dostával i prezident Gottwald. Dopisy a telegrafy

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Rudé právo, 8.3.1953.

¹⁶⁸ 8. březen, den stanovený k výročí stávky švadlen v New Yorku.

¹⁶⁹ Rudé právo, 8.3.1953.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Rudé právo, 9.3.1953.

přicházely od obyčejných lidí, od studentů, pionýrů, československé delegace v New Yorku, z armády, podniků, závodů a dalších různých pracovišť.¹⁷²

Již zmíněným článkem nesoucím název Děti stalinské epochy přispěla do Rudého práva zasloužilá umělkyně, prozaička a novinářka Marie Majerová. V příspěvku zdůrazňuje Stalinův vztah k dětem, co pro ně vytvořil, co je naučil. Ony za to budou pečlivě poznávat jeho myšlenky a s nadšením vykonávat i jeho promyšlené plány. V textu rovněž vyzdvihuje člověka, přicházejícího ze Stalinovy éry, protože jedině ten vládne přírodě a upravuje ji tak, aby přinášela prospěch a blaho i budoucím pokolením.¹⁷³

Další soustrastné a budovatelské články k poctě J. V. Stalina do jisté míry ukončila smrt prvního dělnického prezidenta Klementa Gottwalda ze dne 14. března 1953. Od této doby je v tisku zármutek z úmrtí vůdce sovětského lidu zmiňován víceméně jen v souvislostech s Gottwaldovým úmrtím.

I tak ale oprávněně vznikla anekdota: „Zapnu televizi - Stalin, zapnu rádio - Stalin, otevřu noviny - Stalin, koupil jsem si konzervu a bojím se ji otevřít...“ Otázkou ale zůstává, proč tomu tak vlastně bylo. Podle Antonína Kostlána¹⁷⁴ velkou úlohu sehrály informace a následná medializace. Stalin byl tehdejší mediální hvězdou, jež se objevovala doslova *na každém rohu, v každé výloze, kdykoli člověk otevřel noviny, tak tam figuroval*.¹⁷⁵

Není divu, že Rudé právo věnovalo v těchto březnových dnech své stránky informacím a článkům o J. V. Stalinovi. Co mne však zaráží, je počet stran, jež vyšly 6. března. Z jedné strany ohromná fotografie se stručným oznámením, z druhé prohlášení, zprávy komisí, lékařské zprávy. Rozsah tohoto čísla byl zřejmě úmyslně zkrácen na dvojlist, aby byly čtenáři předloženy jen informace týkající se Stalinova

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Historik z Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR.

¹⁷⁵ <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/osobnosti-na-ct24/117929-a-proto-lasku-lasku-stalinovi/>, 28.2.2011.

úmrtí. Snad proto, aby měl člověk možnost vnímat pouze onu událost a nerozptyloval se jinými zprávami.

3.2.1.1 *Básně Stalinovi v Rudém právu*

Úmrtí Josifa Vissarionoviče Stalina se stalo předlohou pro nejednoho básníka, prozaika, či obyčejného člověka. V tehdejší tisku jsou k vidění soustrastná díla, ale i jednoduché verše od pracujících lidí, jenž takto vyjadřuje smutek, ale i odhodlanost jít vpřed, po vzoru Stalinově.

Básník Ilja Bart složil text nesoucí název Nad rakví soudruha Stalina. O tom, co pro mnohé Stalin znamenal, svědčí autorovy verše: „*Ne - hlava ani srdce dosud neumí to zvážít. / Náš Stalin - lidstva nejpevnější jistota. / Jak mohla lidská smrt si opovážít / se dotknout samého pramene života?*“¹⁷⁶

I básník a překladatel Michal Sedloň přispěl do Rudého práva básní Stalin v nás.¹⁷⁷ Rovněž se jednalo o jednoduchý text se střídavým rýmem, kde jsme vyzývání semknout se tak, že nás nikdo nedobude.

Český překladatel a básník a ve své době také stalinista Jiří V. Svoboda, jenž si do svého jména přidal „V“, aby prý měl stejné iniciály - „JVS“ jako jeho obdivovaný Stalin,¹⁷⁸ mu k úmrtí složil báseň K novým bitvám vede nás¹⁷⁹, též otištěnou ve zmíněném deníku. Autor, který doslova podlehl dobové atmosféře, se později, v šedesátých letech už ke komunismu nehlásil a své iniciály přirovnával k básníku J. V. Sládkovi, jehož prý měl moc rád.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Rudé právo, 9.3.1953.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ http://www.ibabylon.cz/images/dokumenty/archiv_pdf/08_09/03_babylon_listopad_2008.pdf, 29.6.2011.

¹⁷⁹ Rudé právo, 13.3.1953.

¹⁸⁰ http://www.ibabylon.cz/images/dokumenty/archiv_pdf/08_09/03_babylon_listopad_2008.pdf, 29.6.2011.

Rovněž báseň národní umělkyně Marie Pujmanové s názvem *Ve věnci rukou železném* byla otištěna na stranách Rudého práva k úmrtí sovětského vůdce. Text se střídavým rýmováním je v první části doplněn mezi každou slokou o verš „*Dokonal Stalin*“, následné sloky jsou pak prokládány veršem „*V Straně on žije*“.¹⁸¹ O několik dní později vyšla v témže periodiku od Pujmanové báseň ke skonu československého prezidenta Věrný byl soudruh Gottwald.

Všechny básně jsou psány ve stejném duchu. Autoři se pokoušejí vyjádřit pocit z úmrtí pomocí veršů. Většinou používají střídavý rým, typický pro socialistický realismus,¹⁸² v některých případech doplněný o stále se opakující verš.

3.2.2 *Cesta míru*

Periodikum *Cesta míru* byl týdeník krajského výboru Komunistické strany Československa v Liberci. *Cesta míru* nahradila deník *Stráž severu*, jenž vycházel v letech 1945-1952.

Psalo se v Cestě míru...

Bezprostředně po zveřejnění informace ze Sovětského svazu o Stalinově smrti zahltily stránky tohoto periodika články komunistické strany o zdrcující události. Titulní stranu zdobila velká fotografie Josifa Vissarionoviče Stalina, kolem níž se vyjímal článek s názvem Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu, Rada ministrů SSSR a presidium Nejvyššího sovětu SSSR všem členům strany,

¹⁸¹ Rudé právo, 8.3.1953.

¹⁸² Umělecký směr schválený ve 30. letech ÚV KSSS jako oficiální směrnice pro literaturu, výtvarné umění a hudbu, jehož hlavním rysem byla stranickost - ideologické hodnocení v duchu režimu.

všem pracujícím Sovětského svazu.¹⁸³ V textu jsou podány základní informace o smrti velikána,¹⁸⁴ na něž v zápětí navazují odstavce plné opěvování a vychvalování komunistické politiky i samotného Stalina. *Dělníci, kolchozníci, sovětská inteligence a všichni pracující naší země se neochvějně řídí politikou vypracovanou naší stranou, odpovídající životním zájmům pracujících a zaměřené k dalšímu upevňování moci naší socialistické vlasti. Správnost této politiky komunistické strany byla vyzkoušena v desetiletých bojem, tato politika dovedla pracující sovětské země k historickým vítězstvím socialismu. Inspirovány touto politikou jdou národy Sovětského svazu pod vedením strany s jistotou vpřed k novým úspěchům budování komunismu v naší zemi. (...) Nesmrtelné Stalinovo jméno bude navždy žít v srdcích sovětského lidu a všeho pokrokového lidstva.* Pod textem je podepsán Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu, Rada ministrů SSSR a Presidium Nejvyššího sovětu SSSR.¹⁸⁵ Pod výše uvedeným článkem je zpráva psaná v podobném duchu od Ústředního výboru Komunistické strany Československa, Vlády republiky Československé a Ústředního akčního výboru Národní fronty. Současně zde byly otištěny telegramy ÚV KSČ a vlády republiky Československé a telegram krajského výboru KSČ v Liberci adresované ÚV KSSS.¹⁸⁶

Na následující straně je otištěna lékařská zpráva o nemoci a smrti J. V. Stalina ze dne 6. března s podrobnými informacemi již od noci z prvního na druhého března.¹⁸⁷ Podobně jako u deníku Rudé právo i zde se nacházely texty, jež hlásaly zvýšení pracovního i budovatelského úsilí.¹⁸⁸

Další číslo vyšlo opět s titulní stranou věnovanou Stalinovi. Tentokrát zde byla fotografie Stalina ležícího v rakvi obklopené květinami a článek referující o jeho poslední cestě, o pohřbu. Ve spodní části titulní strany byl vyfotografován náměstek

¹⁸³ Cesta míru, 7. března 1953.

¹⁸⁴ Josif Vissarionovič Stalin

¹⁸⁵ Cesta míru, 7. března 1953.

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

předsedy vlády Viliam Široký, jak pronáší slavnostní přísahu - přísahu všeho pracujícího lidu.¹⁸⁹ Další stránky byly věnovány Malenkovovu projevu, jenž opět vyzdvihoval socialismus, Lenina, Stalina, Marxe, Engelse, celé jejich učení a jejich odkazy. *Je naší svatou povinností dále upevňovat jednotu a družbu národů sovětské země, upevňovat sovětský mnohonárodní stát. Družba národů naší země zaručuje, že se nemusíme lekat žádných vnitřních ani vnějších nepřátel.*¹⁹⁰ Následovaly projevy L. P. Beriji a V. M. Molotova, jež se nesly v podobném duchu a nechyběl zde ani příspěvek tehdejšího předsedy vlády Antonína Zápotockého.

Kromě článků významných stranických představitelů se v periodiku nacházely i texty obyčejných lidí, věrných komunistické politice. Už jejich nadpisy jako *Splníme přísahu věrnosti odkazu soudruha Stalina, Ještě lépe budeme léčit naše pracující, Stalin odešel - jeho dílo bude žít v nás, Ještě více se budu učit, Bude žít po všechny časy, Žije v našich srdcích, Vychováme z dětí nového, socialistického člověka* a další¹⁹¹ vypovídaly o tom, jak byla tato událost mezi komunisty vnímána. Mimo soustrastných a budovatelských slibů a projevů byly v Cestě míru otištěny některé Stalinovy projevy¹⁹² a výňatky z jeho díla Ekonomické problémy socialismu v Sovětském svazu, jež měly připomenout jeho zásluhy.

Týdeník Cesta míru, jakožto regionální tisk, obsahoval téměř na slovo stejné články, jež vyšly v Rudém právu a věnoval dvě čísla¹⁹³ především informacím spojeným se Stalinovou smrtí. Na první pohled tedy nebylo zřejmé, že se jedná o noviny ze severočeského kraje. Až v čísle ze 14. března na páté straně byly k vidění články od regionálních autorů,¹⁹⁴ v nichž slibují věrnost a oddanost. Dokonce jeden lékař - primář okresní nemocnice v Rumburku sem napsal článek s názvem Ještě lépe

¹⁸⁹ Přísaha zde byla rovněž otištěna.

¹⁹⁰ Cesta míru, 14. března 1953, Projev G. M. Malenkova.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 5.

¹⁹² Rozhlasový projev J. V. Stalina z 3. července 1941, Vyjádření J. V. Stalina k některým otázkám zahraničně politického rázu.

¹⁹³ Cesta míru 7. a 14. 3. 1953.

¹⁹⁴ Z Rumburku, Varnsdorfu, Šluknova, Liberce, Semil a dalších obcí a měst.

budeme léčit naše pracující, což vede k otázce, zda by za normálních¹⁹⁵ okolností lékaři zanedbávali své povinnosti? Pro upřesnění dále uvádí, že úspěchy budou lepší, když v medicíně více využijí zkušeností nejlepší lékařské vědy, tedy té sovětské. To opět nasvědčuje, že Sovětský svaz měl být světu vzorem po všech stránkách.

3.2.3 Zhodnocení ohlasu v tisku

Poúnorový režim zakázal desítky novin a časopisů. Byl zřízen dohled,¹⁹⁶ jehož úkolem bylo kontrolovat obsahy a vůbec - též zasahovat dokonce i do znění článků.¹⁹⁷ Novinářem se mohl stát pouze politicky spolehlivý jedinec, který bude ochoten respektovat stranické požadavky.¹⁹⁸ Mimo to byl důkladně kontrolován i veškerý tisk, jenž přicházel ze zahraničí.¹⁹⁹

Z výše uvedených důvodů se nemůžeme divit, že se v různých novinách objevovaly stejné články nebo velmi podobné. Čtenář sice měl volbu výběru periodika, ale o politických záležitostech se psalo ve všech stejně. V této části srovnávám sice jen dvě periodika, avšak o jednotné informovanosti jsem se přesvědčila už při psaní kapitoly o letenském pomníku. Ve třech²⁰⁰ různých novinách jsem se dočetla stejné informace napsané týmž způsobem.

Uvedené praktiky, jakými byly i zásadní informace podávány, ještě zdaleka neznamenaly, že se vždy jednalo o pravdivé zprávy. Konkrétně mám na mysli např. bulletin y a lékařské zprávy, v nichž se zdravotní stav i úmrtí detailně popisuje. Čas od času se v médiích o předkládaných událostech objevují různé pochybnosti a

¹⁹⁵ Kdyby Stalin nezemřel.

¹⁹⁶ Hlavní správa tiskového dohledu, ta fungovala až do roku 1966, kdy vyšel tiskový zákon.

¹⁹⁷ KONČELÍK, J. - VEČEŘA, P. - ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. Století*, Praha 2010, s. 139.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ PALEČEK - KAPLAN, c. d., s. 34.

²⁰⁰ Svobodné slovo, Mladá fronta, Rudé právo.

komentáře. Například nedávno vyšel článek,²⁰¹ v němž se spekuluje, zda Stalin nezemřel mnohem dříve, než se udává a zda jeho tělo nebylo nahrazeno jiným. Za spekulací však stojí spousta otazníků. V článku se mimo jiné uvádí, že dle odtajněné pitevní zprávy *je téměř jasné, že pitván byl někdo jiný, rozhodně ne Stalin.*²⁰² Hledání odpovědi na otázku, jak to skutečně bylo, může být předlohou pro další práce, nicméně v tehdejším tisku ji rozhodně nenajdeme.

²⁰¹ Epoque, Svět na vaší dlani, 19/2011, Je Stalin opravdu pochován u Kremelské zdi? Ladislav Horák.

²⁰² Tamtéž.

4 *Nepokoje po Stalinově smrti*

Stalinova smrt se po celém Československu na povel komunistického režimu náležitě oplakávala. Po celé zemi se konaly smuteční obřady s organizovanou účastí obrovského množství občanů.²⁰³ I média se plně věnovala věčnému odkazu velkého Stalina. Ve městech, v podnicích i ve školách se uskutečňovaly řečnické projevy k vyjádření věrnosti Stalinovu odkazu.²⁰⁴ „Celý československý národ je těžce zasažen zprávou o úmrtí velkolepého vůdce.“ Tato věta a další jí podobné zaplňovaly veškerý stranický tisk. V oficiálních zprávách a projevech se neustále zmiňoval smutek a bolest. Na veřejnost se tedy nemohly dostat informace o tom, že Stalinovu smrt leckdo uvítal. Pro mnohé se úmrtí stalo popudem k odporu proti totalitnímu režimu.²⁰⁵ Karel Kaplan ve své knize Kronika komunistického režimu uvádí, že z krajů přicházely do komunistického ústředí zprávy o „projevech třídních nepřátel“.²⁰⁶

Kraj Bratislava hlásil: vyskytly se ručně psané letáky v několika okresech: Úmrtí Stalina znamená smrt komunistům.“

Kraj Hradec Králové: nepřátelé projevují radost z úmrtí Stalina pitím alkoholu.

Kraj Žilina: v několika okresech došlo k provokacím; V Dolním Kubíně napsaná provokační hesla.

Kraj Plzeň: několik případů hanlivých výroků o Stalinovi.

Kraj Ústí n. L.: také hanlivé výroky, za které bylo zatýkáno v několika okresech; v Mostě se objevily květiny u pomníku T. G. Masaryka, z budovy cukrovaru v Roudnici strženy státní vlajky.

Kraj Brno: v závodech Jana Švermy se objevily hanlivé nápisy.

²⁰³ KAPLAN, c. d., s. 65.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ PERNES, *Kříže...*, c. d., s. 81.

²⁰⁶ KAPLAN, c. d., s. 65.

Kraj Ostrava: v železárnách Třinec v Místku zaznamenali provokační řeči; v obci Pustkovec u pomníku padlých byly obrazy Masaryka a Beneše, v obci Studánka nápis: „Komunisté ven z Evropy.“

Kraj Prešov: ve městě Snina letáky ručně psané „Nech žije USA, smrt' komunizmu“.

Kraj Košice: ve městě namalované hákové kříže a protistátní hesla.²⁰⁷

4.1 Nepokoje v Hostinném

Podle historika Jiřího Pernese proběhly i značné nepokoje v Hostinném ve východních Čechách. Dne 7. března 1953 *došlo v souvislosti se Stalinovou smrtí a u příležitosti výročí narození T. G. Masaryka k bombovému útoku proti sekretariátu městského výboru KSČ v Hostinném ve východních Čechách a ve městě se objevila protikomunistická hesla.*²⁰⁸ Dle dostupných informací od archiváře SOA v Trutnově Bc. Mgr. Kafky však byl bombový útok plánován nějakou dobu dopředu a se Stalinovou smrtí je spojován pouze shodou času provedení. Ani samotná kronika města Hostinné žádný útok k tomuto datu nezaznamenává. V březnovém zápisu z roku 1953 se ke Stalinově smrti uvádějí informace o jeho úmrtí a následném smutečním opatření.²⁰⁹

Dne 9. března proběhla v Hostinném tryzna za zesnulého, které se zúčastnilo na 1500 pracujících z tehdejších zhruba čtyř tisíc obyvatel.²¹⁰ Ani zde ve smutečních projevech soudruhů z městské organizace KSČ nechyběl důraz na to, že odešel člověk, jenž chtěl jen dobro a lepší zítřek, tedy mír.²¹¹ I ze zápisu o oslavách Mezinárodního dne žen v Hostinném vyplývá, že pro tento rok se jednalo spíše o

²⁰⁷ Tamtéž.

²⁰⁸ PERNES, *Krise...*, c. d., s. 81.

²⁰⁹ Pamětní kniha města Hostinné.

²¹⁰ Český statistický úřad.

²¹¹ Pamětní kniha města Hostinné.

smuteční manifestaci pracujících mužů a žen k uctění Stalinovy památky, jež se neobešla bez dvouminutového ticha.²¹²

4.2 Nepokoje v Prostějově

V časové návaznosti na Stalinovu smrt proběhla velká demonstrace proti komunistickému režimu o měsíc později, 10. dubna, v Prostějově. Podle Jiřího Pernese i tato událost, označovaná jako Masarykiáda, má úzkou souvislost se Stalinovou a Gottwaldovou smrtí, jež se staly popudem k odporu proti režimu.²¹³

4.2.1 Masarykiáda

K počtě prvního československého prezidenta T. G. Masaryka byl v Prostějově postaven jeho pomník. Slavnostní odhalení bronzové sochy se uskutečnilo na konci října roku 1946. Po únorovém převratu byl pomník místem, kde se lidé v tichosti scházeli při jeho výročích,²¹⁴ kam přicházeli s květinami, či zapalovat svíčky.²¹⁵ V roce 1953 se manifestace tohoto typu uskutečnily dvakrát - 25. února²¹⁶ a 7. března.²¹⁷ Samotný pomník již delší dobu vyvolával nespokojenost na Místním národním výboru; ten už v listopadu 1952 rozhodl sochu odstranit a přejmenovat tehdejší Masarykovo náměstí na Stalinovo či Gottwaldovo.²¹⁸ Chystané změny byly dočasně z důvodů nesouhlasu občanů odloženy. Stalinova smrt, tedy skutečnost, že

²¹² Tamtéž.

²¹³ PERNES, *Krise...*, c. d., s. 81.

²¹⁴ Pod tíhou režimu byly oslavy výročí T. G. Masaryka zakázány.

²¹⁵ TRAPL M., *Prostějovský „ČERNÝ PÁTEK“ 10. dubna 1953*, Prostějov 1998, s. 3.

²¹⁶ Den dovršení komunistického převratu.

²¹⁷ Den výročí narození prezidenta T.G. Masaryka.

²¹⁸ TRAPL, c. d., s. 5.

ve dnech, kdy by mělo celé Československo truchlit pro právě zesnulého sovětského vůdce, jde řada prostějovského obyvatelstva „raději“ k pomníku připomenout den narození T. G. Masaryka, podle Miloše Trapla jen umocnila pobouření u radikálnějších komunistů tak, že k odstranění pomníku mělo dojít stůj co stůj.²¹⁹

Dne 7. dubna byla projednána otázka svržení pomníku a na uskutečnění došlo o tři dny později v brzkých ranních hodinách, a to bez vědomí stranických funkcionářů vedení města a okresu, Místního národního výboru, či okresního náčelníka veřejné bezpečnosti. Akce se zúčastnila dvacetičlenná skupina složená z příslušníků politického oddělení leteckého učiliště, státní bezpečnosti, vojenské kontrarozvědky a předsedy ONV.²²⁰

Již od rána se kolem místa, kde ještě před několika hodinami pomník stál, spontánně scházeli prostějovští občané a odstranění sochy víceméně kritizovali. V průběhu dne zde rozhořčených lidí přibývalo a k večeru se počet demonstrujících vyšplhal na 1500 až 2000 lidí.²²¹ Demonstranti zpívali oblíbené Masarykovy písně „Ach synku, synku“ a „Teče voda, teče“, státní hymny, dále provolávali protikomunistická hesla, volali po demokracii a po svobodě, mj. hlásali dvojverší např. „Hrouť se nám republika, chceme zpátky Masaryka.“ Ve večerních hodinách došlo na dva útoky na radnici, které milicionáři úspěšně odrazili. Následně byla povolána pomoc Lidových milic z Olomouce, příslušníků státní i veřejné bezpečnosti z Prostějova a několik desítek dalších důstojníků, komunistických funkcionářů a milicionářů.²²² Krátce před půlnocí byla situace uklidněna, prostor kolem radnice vyprázdněn a zatčeno na čtyři desítky demonstrantů. V následujících dnech vzrostl počet zatčených na 85 osob, přičemž byli někteří propuštěni.²²³ Pro československou veřejnost byly veškeré informace o svržení pomníku i následné demonstraci, včetně

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ Tamtéž, s. 4-5.

²²¹ Počty demonstrantů se v materiálech různí. Byl také rozdíl v počtu přímých aktérů a přihlížejících, kterých bylo v konečné fázi dohromady na 5000, tedy asi osmina obyvatel města. S plnou aktivitou se do demonstračních akcí zapojilo téměř 1000 lidí. (Tamtéž, s. 21.)

²²² TRAPL, c. d., s. 9.

²²³ Tamtéž, s. 10.

jejích důsledků utajeny. Jako přísně tajné byly označeny všechny spisy ÚV KSČ i bezpečnostních orgánů. Zprávy o událostech se šířily pouze ústně, korespondencí nebo ji přinesly rozhlasové stanice svobodného světa.²²⁴

Až v roce 1968, v období Pražského jara, kdy padla cenzura, se prostějovské události z jara 1953 dostaly do tisku. Dále začalo jednání komise pro pátrání po osudu sochy a pro rehabilitaci tehdy nespravedlivě souzených a také se začalo jednat o obnově sochy T. G. Masaryka.

4.3 Shrnutí nepokojů

Přestože Jiří Pernes spojuje nepokoje v Hostinném i v Prostějově se Stalinovou smrtí,²²⁵ mnou zkoumané materiály tomu úplně nenasvědčují. Historik v knize²²⁶ uvádí, že se smrt Stalina a Gottwalda stala popudem k odporu proti režimu, k čemuž přikládá právě tyto dva nepokoje. Ovšem dle mých informací z trutnovského archivu je útok v Hostinném se Stalinovou smrtí pojen jen datem provedení. Žádná přímá souvislost se mi zjistit nepodařila. Taktéž v případě prostějovské Masarykiády vznikly veškeré nepokoje z důvodů uctění památky T. G. Masaryka v době kolem 5. března. Nicméně tehdy v obou případech došlo na informační embargo, což může do jisté míry vyvolat spekulace o skutečných důvodech. Ať už tak či onak, režim po Stalinově smrti vyžadoval držení smutku a jakýkoliv projev jiných pocitů, natož pak činů nebyl akceptován.

²²⁴ Tamtéž, s. 17.

²²⁵ PERNES, *Kříže...*, c. d., s. 81.

²²⁶ Tamtéž.

Závěr

Stalin byl člověkem, před nímž si nikdo nikdy nemohl být jistý, zda je mu obávaný vůdce Sovětského svazu nakloněn či nikoli. Na jednu stranu představoval osvoboditele, jemuž by měl být každý vděčný za světlou budoucnost, na straně druhé ale zosobňoval krvavý teror, jenž měl za následek miliony lidských životů. Datum 5. března 1953 přinesl změnu. Josif Vissarionovič Stalin zemřel. Tímto datem se nastartovala nová éra.

V Sovětském svazu se začala prosazovat teorie liberálnější politiky s názvem Nový kurz a postupně se změny rozšiřovaly do ostatních zemí tehdejšího východního bloku. Nové ražení sovětské politiky se dostávalo i do Československa. Ostatně zdárnou ukázkou toho, jak se pomalu měnil režim, je výstavba ohromného monumentu na Letné včetně jejích následků.

Obrovské zarmoucení ze skonu Stalina nešlo nikde přeslechnout. Komunistický režim se dokonale postaral o monstrózní propagaci prostřednictvím stranického tisku, především Rudého práva. V něm byl k vidění nespočet článků, ať už z překladů zpráv z KSSS, či ÚV KSČ nebo dopisů plných zarmoucených vět. Styl totalitního režimu stáhnout celou veřejnost na svou stranu a přesvědčit ji pro jeden názor, se i u oné události vydařil. Především ze současného pohledu leckomu přijdou výroky obyčejných lidí uvedené ve stranickém tisku naprosto nepochopitelné. Odpověď na otázku, proč se kdekdo nechal doslova strhnout, můžeme najít už na konci 19. století v Psychologii davu.²²⁷ Dav se totiž svými vlastnostmi výrazně liší od jedince, nehromadí inteligenci, nýbrž průměrnost.²²⁸ To je, myslím, dobře vidět třeba v tisku nebo u autorů písíciích v totalitním duchu. Člověk se snadno nechal strhnout většinovým názorem předkládaným Komunistickou stranou především

²²⁷ Autorem je francouzský sociolog Gustav le Bon, podle něhož znamená dav shromáždění jakýchkoliv jedinců bez ohledu na jejich národnost, povolání nebo pohlaví.

²²⁸ BON Le G., *Psychologie davu*, Praha 1997.

v médiích. Nakonec i dnes zlidovělé heslo „Kdo nejde s námi, jde proti nám!“ to patřičně dokládá.

Informace o skutečném dění a skutečném Stalinovi sice na veřejnost pronikaly, ale vzhledem k ostré cenzuře v 50. letech, se nesměly říkat nahlas. Každické znelíbení se režimu, ať už oprávněné či smyšlené se krutě podepisovalo na celých rodinách, mnohdy i na dalších generacích.

Přestože jsem se pokoušela čerpat i z metody orální historie, moc konkrétních informací se mi zjistit nepodařilo. Povětšinou se pamětníci shodují, že se jednalo o velmi medializovanou událost, z níž se nedalo jasně vyčíst, co to do budoucna znamená. Pouze v případě pamětníka Mons. Karla Exnera,²²⁹ který byl v době Stalinovy smrti politickým vězněm, je to vnímáno jinak. On i všichni jeho tehdejší spoluvězni viděli v oné události jiskru naděje na propuštění a na celkové uvolnění režimu, což se jim splnilo.

Pokud se mám pokusit celkově zhodnotit Stalinovu smrt a její ohlas u československé veřejnosti, docházím k závěru, že událost byla lidem předkládána tak, jak chtělo vedení KSČ, tedy jako tragédie, jelikož od února 1948 byl Sovětský svaz spolu se Stalinem Československu vzorem. Přes veškerou mediální cenzuru však ne celá veřejnost podlehla předkládanému názoru.²³⁰ Spousta československých lidí „nepohodlných“ režimu totiž sama na vlastní kůži pocítila krutost sovětských praktik²³¹ uplatňovaných právě J. V. Stalinem. Z tohoto důvodu nemohu objektivně posoudit většinovou reakci na Stalinovo úmrtí, jelikož si mnoho občanů Československa svůj skutečný názor z politických důvodů nechalo v sobě ukrytý.

²²⁹ Vyprávění pamětníka Mons. Karla Exnera, emeritní probošt katedrální kapituly.

²³⁰ Názor, že Stalinova smrt je považována jako tragédie.

²³¹ Politictví vězni, výslechy, monsterprocesy, masové zatýkání, zabavování majetku...

Seznam zkratek

JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
ONV	Okresní národní výbor
SOA	Státní okresní archiv
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
ÚAV	Ústřední akční výbor
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ÚV KSSS	Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
mj.	mimo jiné
např.	například
tj.	to jest

Použité prameny, literatura, televizní dokumenty a internetové zdroje

Prameny

Národní archiv

Fond 02/5 - politický sekretariát ÚV KSČ, sv. 64, ar. j. 175 schůze PS ÚV KSČ
17.9.1953, bod 4 - Zpráva o peněžní reformě a jejím vyúčtování.

Státní okresní archiv Trutnov

Pamětní kniha města Hostinné

Státní okresní archiv Prostějov

OV KSČ, Zápis z mimořádného společného zasedání Okresního a Místního výboru
v Prostějově. dne 11.4.1953 ve 4 hodiny ráno.

OV KSČ, Zápis ze zasedání okresního výboru dne 16.4.1953.

OV KSČ, Zápis ze zasedání okresního výboru dne 27.6.1953.

Zprávy národního výboru pro město a okres Prostějov, ročník 11, číslo 35, 7. října
1946.

Státní okresní archiv Liberec

Rudé právo

Krajská vědecká knihovna v Liberci

Cesta míru

Mladá fronta

Svobodné slovo

Orální historie

Karel Exner

Ladislav Hruška

Marie Hrušková

Literatura

BENEŠ J., *Čas voněl snem, Stručný přehled dějin VKS(b)*, Praha 2004.

BLÁHA J., *O vzniku a podstatě kultu osobnosti*, Liberec 1969.

BLAHYNKA M., *Vítězslav Nezval*, Praha 1981.

BLUNDEL N., *J.V.Stalin*, Praha 1998.

BON Le G., *Psychologie davu*, Praha 1997.

CAINER R., *Žulový Stalin, Osudy pomníku a jeho autora*, Praha 2008.

ČERNÝ R., *Antonín Novotný, Vzpomínky prezidenta*, Praha 2008.

DOLEJŠÍ V., *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha 1963.

DURMAN K., *Popely ještě žhavé, Válka a nukleární mír*, Praha 2004.

FISHMAN J., *Soukromý život Josefa Stalina*, Praha 1993.

HOZNAUER M., *Pavel Kohout*, Praha 1991.

JELÍNEK A., *Vítězslav Nezval*, Praha 1961.

JIRÁSEK Z., *Velká peněžní loupež v Československu aneb 50 : 1*, Praha 1992.

KAPLAN K., *Kronika komunistického Československa, Doba tání 1953-1956*, Brno 2005.

KOENIGSMARK A., *Jiřina Jirásková osobně*, Praha 2008.

KOHOUT P., *To byl můj život??*, Praha, Litomyšl 2005.

KOHOUT P., *Z deníku kontrarevolucionáře*, Praha 1997.

Kolektiv autorů, *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha 1998.

KONČELÍK, J. - VEČEŘA, P. - ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. Století*, Praha 2010.

KOSATÍK P., *Fenomén Kohout*, Praha 2001.

MACHÁČEK M., *Vítězslav Nezval*, Praha 1980.

MONGILI A., *Stalin a sovětské imperium*, Praha 2006.

MOULIS V., *Běsové ruské revoluce*, Praha 2002.

NEZVAL V., *Z mého života*, Praha 1987.

PALEČEK P. - KAPLAN K., *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Brno 2001.

PERNES J., *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*, Brno 2008.

PERNES J., *Snahy o překonání Politicko-hospodářské krize v Československu v roce 1953*, Brno 2000.

PEROUTKA F., *Mluví k vám Ferdinand Peroutka*, Praha 2003.

ROBERTS G., *Stalinovy války, Od světové války ke studené válce (1930 - 1953)*, Praha 2008.

RUCKER L., *Stalin, Izrael a Židé*, Praha 2001.

SARIN O. - DVORECKÝ L., *Vetřelci, Agrese Sovětského svazu proti světu 1919-1989*, Brno 1998.

SVOBODA J., *Přítel Vítězslav Nezval*, Praha 1966.

ŠMERAL V., *Hovory o divadle*, Praha 1954.

ŠVANKMAJER M. - VEBER V. - SLÁDEK Z. - MOULIS V., *Dějiny Ruska*, Praha 2010.

TRAPL M., *Prostějovský „ČERNÝ PÁTEK“ 10. dubna 1953*, Prostějov 1998.

TUCKER R. C., *Stalin jako revolucionář, 1879 - 1929*, Praha 2003.

VAŠKO V., *Dům na skále, Církev bojující 1950 - květen 1960*, Praha 2007.

VEBER V., *Komunistický experiment v Rusku 1917-1991*, Praha 2001.

VEBER V., *Stalinovo imperium*, Praha 2003.

VYKOUKAL J. - LITERA B. - TEJCHMAN M., *Východ, Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000.

Televizní pořady a dokumenty

Historie.cs

Neobyčejné životy

Proč vás zabili, generále?

Víkend

Internetové zdroje

<http://ceskatelevize.cz>

<http://csfd.cz>

<http://ct24.cz>

<http://ibabylon.cz>

<http://slovníkceskeliteratury.cz>

<http://sorela.cz>

<http://totalita.cz>

<http://ustrcr.cz>

